

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

Vztahy Rakousko-Uherska s Německem v letech

1908–1914

Barbora Mulačová

Vedoucí práce:

PhDr. Lukáš Novotný, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Poděkování:

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu bakalářské práce PhDr. Lukáši Novotnému, Ph.D. za trpělivý postup při zpracování práce, cenné odborné rady, kritické připomínky a celkové vedení práce.

Barbora Mulačová

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

.....

Barbora Mulačová

Obsah

1	Úvod.....	4
2	Mezinárodní politická situace v Evropě před rokem 1914	8
2.1	Bosenská krize.....	8
2.1.1	Příprava	10
2.1.2	Anexe	13
2.2	Iniciativa Rakousko-Uherska v balkánských válkách.....	18
3	Plány centrálních mocností na cestě k první světové válce	29
3.1	Problémy vývoje Rakousko-Uherska.....	29
3.1.1	Významní představitelé rakousko-uherské diplomacie	30
3.1.2	Kdo vládl v Německu?.....	35
3.1.3	Velmocenské plány a cíle Německa	37
3.2	Vojenský plán Rakousko-Uherska	38
4	Rakousko-Uhersko a rozpoutání války v Evropě	41
4.1	Na cestě k Velké válce	41
4.1.1	Atentát.....	43
5	Závěr.....	46
6	Seznam použité literatury a pramenů.....	48
7	Resumé.....	50

1 Úvod

Tato bakalářská práce je zaměřena na vývoj vztahů Rakousko-Uherska s Německem v období let 1908–1914. Cílem práce je analýza vývoje vztahů mezi oběma velmocemi, které od roku 1879 tvořily alianci označovanou jako Dvojspolek.

Autorka se pro rok 1908 rozhodla záměrně, neboť představuje jeden z hlavních mezníků ve vývoji mezinárodních vztahů před první světovou válkou. Velký podíl na událostech, které se odehrály v roce 1908, má rakousko-uherský ministr zahraničí hrabě Aehrenthal, který byl do funkce jmenován v roce 1906. Za Aehrenthalovy éry nabrala zahraniční politika nový směr. Byl propagátorem aktivnější koncepce politiky, jejímž hlavním cílem bylo zlepšit vztahy s ostatními státy za účelem snížení nezávislosti na Německu. K anexi okupované Bosny a Hercegoviny došlo z důvodu obav z tlaků balkánských států podporovaných Ruskem. Dalším důvodem byla i obava z Osmanské říše, která se snažila obnovit své postavení v obou provinciích. Ministrovým cílem bylo připojení obou států k politické struktuře mocnářství. Poslední skutkem, který rozhodl o provedení anexe, byla mladoturecká revoluce, která proběhla v Osmanské říši v létě roku 1908.

Výše uvedené jednání Rakousko-Uherska vyvolalo evropskou krizi, kvůli které hrozilo, že v návaznosti na ruskou, srbskou, ale i rakouskou mobilizaci přeroste zmíněná krize ve válečný konflikt. Za bosenské krize Německo zpočátku zvolilo vyčkávací taktiku a drželo se v pozadí, ke konci však ukázalo svou jednoznačnou podporu politice Vídně. Zde je vidět jistá paralela s červencovou krizí v roce 1914, kdy se Německo ze začátku drželo stranou a nevyslovilo svůj postoj k situaci, pak se ale opět do krize vložilo s plným nasazením. Rázná německá iniciativa dopomohla vyřešit krizi, která se táhla několik měsíců. Během anekční krize se německá zahraniční politika z důvodu obav z mezinárodní izolace změnila. Bylo upuštěno od bismarckovského kurzu a Německo se poprvé jednoznačně postavilo za Rakousko-Uhersko. Proto také nelze tvrdit, že v rámci

rakousko-německého spojení hrála habsburská monarchie roli podřízeného a slabšího partnera. Dalším mylným názorem je rovněž skutečnost, že Německo muselo sledovat jen jednostrannou vazbu na habsburskou monarchii. Bosenská krize znamenala změnu v geopolitické mapě na Balkáně, došlo ke zhoršení vztahů mezi Rakousko-Uherskem a Srbskem a následky krize byly patrné i ve vztahu Vídně s Petrohradem. Stává se, že v momentě, kdy mají dva státy stejného nepřítele, tak se proti němu s největší pravděpodobností spojí. Přesně taková situace nastala v rusko-srbských vztazích. Důležitým momentem v rusko-srbském sblížení bylo jmenování ruského diplomata Nikolaje Genrichoviče Hartwiga, známého slavjanofila, který nabádal srbskou vládu k razantnější politice vůči Rakousko-Uhersku, velvyslancem v Bělehradě.

Německé císařství se brzy po sjednocení (1871) stalo nejsilnější velmocí na evropském kontinentu, na čemž měl největší podíl kancléř Otto von Bismarck, jenž svou vytríbenou politikou vytvořil řadu aliancí, které zabraňovaly jak izolaci nově vzniklého státu, tak i vytvoření uskupení namířené proti němu. Po Bismarckově propuštění z kancléřského postu zvolilo Německo, v čele s nově jmenovaným mladým císařem Vilémem II., koncepci globální politiky. Prvním důkazem odklonu od zahraniční politiky předchozí éry, jehož se císař a jeho poradci dopustili, bylo rozhodnutí neobnovit Zajišťovací smlouvu s Ruskem. Tento tah však napomohl k vytvoření obávaných koalicí namířených proti Německu.

Další část této práce je zaměřena na strůjce zahraniční politiky, která nebyla určována jen panovníky, ale i ministry zahraničí, kteří měli často větší vliv na zahraniční politiku a rozhodování země, než samotní panovníci. Jak v Rakousko-Uhersku, tak i v Německu, nestála zahraniční politika na jednom centru exekutivy, ale byla výsledkem vzájemné spolupráce v soustavě mocenských center.

V Rakousko-Uhersku bylo nejdůležitějším článkem ministerstvo zahraničí sídlící na Ballhausplatzu, avšak jeho podoba politiky byla značně limitovaná. V rámci dualistického uspořádání země byla vyžadována konzultace o zahraničních věcech s uherským ministerským předsedou, důsledkem toho bylo, že do zahraničních problémů země mohli mluvit i jiní vysoce postavení

představitelé státní správy. Na pomyslné špičce pyramidy mocenské struktury stál císař, který rozhodoval o aktivizaci politiky či iniciativu svých politiků zamítal.

V Německu určovalo zahraniční politiku opět vzájemné působení mocenských center. Rozdíly oproti Rakousko-Uhersku spočívaly v tom, že říše neměla ministra zahraničí, ale jen státního sekretáře Zahraničního úřadu (sídlícího na Wilhelmstrasse). Státní sekretář Zahraničního úřadu byl odpovědný říšskému kancléři, jehož funkce většinou spojovala v personální unii ministerského předsedu a ministra zahraničí Pruska.

Avšak určitý podíl na určování zahraničního směru měli v militaristicky orientovaném Německu i vysocí vojenští představitelé. V kritických chvílích mohl rozhodování ovlivňovat třeba náčelník Velkého generálního štábu. Názory vojenských představitelů se však často lišily s postoji politických představitelů země, a proto tato politická konstrukce mohla občas přinést neshody.

Rozhodování německého císaře Viléma II. v rámci exekutivy bylo značně omezené, neboť se jeho výroky značně lišily od oficiálního kurzu zahraniční politiky. Právě tyto jeho často unáhlené kroky zapříčinily, že se členové vlády snažili císaře držet od zásadních rozhodnutí. Z pohledu obou panovníků vyplývá, že na rozhodování měli poměrně malý vliv a že se zahraniční politika stala záležitostí spolupůsobení několika mocenských struktur.

Vývoj rakousko-německých vztahů v intermezzu let 1909–1912 velice ovlivnilo jmenování Alfreda von Kiderlen-Wächtera na pozici státního sekretáře Zahraničního úřadu. Nový státní sekretář odmítl poskytnout svému spojenci pomyslný „bianko šek“, který Rakušané obdrželi od jeho předchůdce Bülowa v rámci anekční krize. Směr jeho politiky se především ubíral ke snaze zlepšit vztah k Velké Británii. V období balkánských válek (1912–1913) se spojenecká limitovaná podpora projevila naplno. Německá diplomacie spolupracovala s Velkou Británií a rakouští představitelé měli nejednou oprávněný pocit, že jejich alianční partner jedná v rozporu s jejich životními zájmy.

Po náhlé smrti Kiderlen-Wächtera, jenž bývá považován za poslední velkou osobnost v oblasti německé zahraniční politiky, se jím nastolený kurz zahraniční politiky nezměnil ani po nástupu nového státního sekretáře Gottlieba von Jagowa.

Kvůli obavám z mezinárodní izolace byla jedinou změnou jen větší podpora spojence na Balkáně. Limitovaná podpora Rakousko-Uhersku mohla zbavit jeho velmocenského postavení, pokud by tato skutečnost nastala, Berlín by zůstal bez jediného spolehlivého spojence.

Právě obava z izolace vedla státníky nejsilnějších kontinentálních velmocí k jednoznačné podpoře rázné akce proti Srbsku po sarajevském atentátu. Lze tedy říct, že rakousko-německé vztahy v období let 1908–1914 nebyly stálé, v rámci Dvojspolku se zde projevovala řada neshod a rozporů v oblasti zahraniční politiky.

Pro studium daného tématu a vytvoření bakalářské práce byla využita jak česká, tak i zahraniční literatura, především anglická a německá. Základním zdrojem informací je publikace britského autora Christophera Clarka *The Sleepwalkers. How Europe went to War in 1914*. Další důležitou publikací při vypracování práce se stala kniha britského historika specializujícího se na dějiny habsburské monarchie, Francise Roye Bridgeho, nazvaná *From Sadowa to Sarajevo*, která analyzuje postavení Rakousko-Uherska a jeho zahraniční politiku v rámci koncertu velmocí. Aby autorka práce lépe pochopila celou podstatu koncertu velmocí, využila ke studiu díla Alana Johna Percivala Taylora, jenž je autorem knih *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918* a *The Habsburg Monarchy, 1809–1918*. Poslední použitou publikací, která komplexně pojednává o mezinárodních vztazích je *Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, jehož autorem je americký ministr zahraničních věcí Henry Kissinger. Všechny výše zmíněné tituly jsou charakteristické tím, že je jejich výklad pojat v širším kontextu, díky čemuž pomáhají snadněji pochopit problematiku mezinárodních vztahů před první světovou válkou.

Dalším velice významným zdrojem této práce je publikace Aleše Skřivana *Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906–1914*, která dokonale mapuje období let 1908–1914. Cenné informace především k pochopení balkánské problematiky poskytla rovněž práce Romana Kodeta *Rakousko-Uhersko a Osmanská říše před první světovou válkou*. Ke studiu byla využita odborná studie Petra Prokše *Konec říše Habsburků a Habsburkové*. Tato publikace se zabývá vojenskou přípravou a plány centrálních mocností.

2 Mezinárodní politická situace v Evropě před rokem 1914

2.1 Bosenská krize

Rakousko-Uhersko okupovalo Bosnu a Hercegovinu od roku 1878 až do roku 1918. Právo na okupaci území dostali Rakušané na Berlínském kongresu tzv. Cařihradskou konvencí, kterou uzavřeli s Osmanskou říší.¹ V úvodu této dohody se konstatovalo, že okupace nemá vliv na suverénní práva sultána nad Bosnou a Hercegovinou.² To znamenalo, že země zůstávala nadále součástí Osmanské říše, ale fakticky byla ovládána habsburskou monarchií. Již v této době vyvstala na povrch otázka přímé anexe, avšak tehdejší ministr zahraničí Gyula Andrassy tento čin nehodlal realizovat, neboť se obával jak reakce velmocí, tak i Osmanské říše.³ Tento stav trval po tři dekády, změna stavu území nastala až v roce 1908.

Okupace balkánského území však s sebou nenesla negativní dopad, ba naopak, přispěla k modernizaci země. Společnost se transformovala do kulturní a vzdělané s evropskými rysy. Hospodářské a kulturní úspěchy Rakousko-Uherska byly nesporné.⁴ Vznikaly zde průmyslové továrny, byla vybudována dopravní infrastruktura (stavěly se silnice, mosty i železniční tratě). S počátkem nového století se politický život začínal diferencovat – začaly se tvořit první politické strany.⁵

Rakousko-Uhersko potřebovalo razantnější politikou na Balkáně zachránit svou prestiž jedné z velmocí. To mělo za následek, že během září a října roku 1906 došlo k personálním změnám na významných postech. Změny se týkaly křesel

¹ Konvence garantovala svobodu náboženského vyznání. Zároveň povolovala Rakousko-Uhersku rozmístit na území Novopazarského sandžaku tři vojenské jednotky, tím si západní velmoc zajistila další hospodářskou a politickou expanzi na východ.

² HLADKÝ, Ladislav, *Bosna a Hercegovina: Historie nešťastné země*, Brno 1996, s. 43.

³ SKŘIVAN, Aleš, *Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906–1914*, Praha 1996, s. 51.

⁴ HLADKÝ, *Bosna a Hercegovina*, s. 46.

⁵ Mezi nejdůležitější strany patřila Muslimská národní organizace (1906) spolu se Srbskou národní organizací (1907), Chorvatské národní společenství či Sociálně demokratická strana. Muslimské a srbské strany kritizovaly režim, zatímco chorvatské strany podporovaly rakousko-uherskou správu.

nejen na ministerstvech zahraničí a války, ale také na postu náčelníka generálního štábu. Vedením zahraniční politiky byl jmenován Alois Lexa von Aehrenthal, jenž vystřídal hraběte Agenora Gołuchowského. Alexander von Musulin se ve svých pamětech vyjadřuje ke změně křesla takto: „*Jmenování hraběte Aehrenthala na místo Gołuchowského bylo více než pouhou výměnou osob. Ze dvou možných pohledů na podstatu a úlohu monarchie byl Aehrenthalovým příchodem jeden princip vystřídán druhým [...]. Politika hraběte Gołuchowského byla zdrženlivá, politika hraběte Aehrenthala byla silácká. Pouze dvakrát za své kariéry jsem mohl pozorovat, že veřejné mínění monarchie považovalo jistého muže za jedinou vhodnou osobu. Poprvé to bylo v Aehrenthalově příchodu, podruhé v případě generála Conrada, kterého později právě spor s Aehranthalem donutil, aby odešel z místa generálního štábu.*“⁶ Jeho konzervativně laděná zahraniční politika byla ovlivněna předchozím dlouholetým působením v roli velvyslance v Petrohradě.⁷ Právě díky působení v Rusku byl zastáncem názoru, že je pro monarchii důležité, aby se obnovila Liga tří císařů nebo raději Svatá aliance po vzoru té Metternichově.⁸

Po nástupu do funkce hodlal usilovat o aktivnější politiku v rámci koncertu velmocí, základní pilíře rakouské zahraniční politiky vytyčil ve své řeči na počátku prosince před rakousko-uherskými delegacemi.⁹ Důraz kladl především na větší nezávislost vůči svému dvojspolkovému partnerovi Německu, jako konzervativně smýšlející zdůrazňoval nejen dobré vztahy s Ruskem, ale i ty s ostatními evropskými státy, především se svým trojspolkovým partnerem Itálií. Vyvrcholením přátelské politiky vůči románskému spojenci pak byla schůzka ministrů zahraničí těchto zemí, na které byla dohodnuta spolupráce při řešení

⁶ HLAVAČKA, Milan, PEČENKA, Marek, *Trojspolek. Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*, Praha 1999, s. 199.

⁷ TAYLOR, Alan John Percivale, *The Habsburg Monarchy, 1809–1918. A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary*, Chicago 1976, s. 231.

⁸ Tamtéž.

⁹ KODET, Roman, *Rakousko-Uhersko a Osmanská říše před první světovou válkou*, Plzeň 2015, s. 91.

makedonské a albánské otázky.¹⁰ Pokud šlo o Východní otázku, byl zastáncem celistvosti evropské části Osmanské říše.

2.1.1 Příprava

Bosenské krizi předcházela tzv. mladoturecká revoluce, která propukla v Osmanské říši v letních měsících roku 1908.¹¹ Ač se mnozí mohou domnívat, že revoluce zapříčinila anexi Bosny a Hercegoviny, nebylo tomu tak. Rakousko-uherský ministr zahraničí uvažoval o realizaci tohoto kroku, který nesporně představuje osudový předěl ve vývoji mezinárodních vztahů před první světovou válkou, již mnohem dříve v rámci své nové, dynamičtější koncepce politiky na Balkáně.¹² Revoluce v Osmanské říši se ujali turečtí radikální nacionalisté, kteří vyhlásili ústavu. Tento krok znepokojil nejvyšší představitele moci v monarchii, jelikož se obávali, aby se revoluce spojená s liberalizací společnosti nerozšířila mezi bosenské muslimy do okupovaných provincií.

Rázným stoupcem přímé anexe a důraznějšího postupu vůči Srbsku byl šéf generálního štábu rakousko-uherské armády Conrad von Hötzendorf.¹³ Za základní cíl rakouské zahraniční politiky na Balkáně považoval rychlé vyřešení otázky anexe. Jelikož byl velkým propagátorem války s Itálií, zdůrazňoval, že by se balkánská otázka měla vyřešit co nejrychleji, aby zde bylo vázáno minimum sil. Jedině tak by byla válka s Itálií úspěšnou. Naopak velkým odpůrcem anekčního plánu byl arcivévoda František Ferdinand d'Este. Následník trůnu byl toho názoru, že jedině zavedení tvrdého režimu je tím správným řešením.

Z osmanských nepokojů tak vyšla anexe Bosny a Hercegoviny jako neodkladná záležitost.¹⁴ Aehrenthal po nástupu do funkce ministra zahraničí prohlásil, že anexe okupovaného území se uskuteční v době, kdy zachování statu

¹⁰ KODET, s. 91.

¹¹ BRIDGE, Francis Roy, *From Sadowa to Sarajevo. The Foreign Policy of Austria-Hungary 1866–1914*, London 1972, s. 301.

¹² TAYLOR, *The Habsburg Monarchy*, s. 232.

¹³ SKŘIVAN, s. 51.

¹⁴ První zmínka o anexi se objevuje v letech 1882–1883. V roce 1896 bylo rozhodnuto, že monarchie přistoupí k anexi území jen tehdy, pokud se Osmanská říše ocitne v nepřekonatelné vnitřní krizi.

quo na Balkánském poloostrově již nebude v rakousko-uherském zájmu.¹⁵ Připojení těchto dvou provincií k habsburské monarchii by také ukončilo srbské naděje na jejich zisk v případě pádu Osmanské říše.¹⁶ V srpnu 1908 bylo předloženo ministrem zahraničí Aehrathalem memorandum o Východní otázce císaři Františku Josefovi I.¹⁷ Memorandum počítalo s rozdělením Srbska mezi Bulharsko a monarchii, se satelitem v podobě Černé Hory a vytvořením závislého albánského státu a s neodkladnou anexí Bosny a Hercegoviny. Dne 19. srpna 1908 byl ministerskou radou odsouhlasen plán postupu.¹⁸ Konečné rozhodnutí o anexi padlo až v září 1908 na zasedání společné ministerské rady v Budapešti za Aehranthalova předsednictví.¹⁹ Při této příležitosti bylo provedeno zhodnocení situace v Bosně a Hercegovině i rekapitulace průběhu diplomatických kroků učiněných v souvislosti s přípravami anexe. Osud Bosny a Hercegoviny byl rozhodnut bez větších potíží, problém však nastal při řešení údělu Novopazarského sandžaku. Úzký pruh osmanského území byl okupován monarchií z taktických důvodů, zaprvé zabraňoval bližším stykům Srbska s Černou Horou a dále patřil ke strategickému bodu při dalším rozšiřování rakouského vlivu na východ.²⁰

Avšak v roce 1908 nepovažovali rakouští státníci anexi Novopazarského sandžaku za nutnou, akce se jevila příliš riskantní a pro monarchii nevýhodná. V Pamětním spise od legačního rady Musulina z 9. srpna 1908 byly obsaženy nevýhody případné anexe. Autor navrhoval, aby toto území bylo navráceno zpět Osmanské říši, a to za podmínky anexe Bosny a Hercegoviny, jelikož kdyby byl splněn pouze první bod, mnozí by si to mohli vykládat jako projev slabosti monarchie.²¹

¹⁵ WANK, Solomon, *Aehrenthal's Programme for the Constitutional Transformation of the Habsburg Monarchy: Three Secret "Mémoires"*. In: *The Slavonic and East European Review* 97, 1963, 1, s. 520.

¹⁶ TAYLOR, *The Habsburg Monarchy*, s. 232.

¹⁷ NÁLEVKA, Vladimír, *Koncert velmocí. Mezinárodní vztahy v letech 1871–1914*, Praha 2006, s. 207.

¹⁸ HLAVAČKA, PEČENKA, s. 205.

¹⁹ SKŘIVAN, s. 56.

²⁰ Tamtéž, s. 52.

²¹ Tamtéž, s. 53.

Další nezbytností bylo obeznámit s anexí ostatní velmoci, především Ruska. Pokud šlo o západní velmoci, Velkou Británii a Francii, hodlalo je Rakousko-Uhersko postavit před *fait accompli*. Klíčový význam měl pro monarchii postoj spojenců. Dne 4. září 1908 se Aehrenthal sešel se svým italským protějškem Tommasem Tittonim v Salzburgu, kde spolu probrali „*komplikovanou situaci v okupovaných provinciích, přičemž se vyjádřil [hrabě Aehrenthal – pozn. B. M.] v tom smyslu, že v případě příznivých podmínek bude Rakousko-Uhersko situaci řešit tak, aby byla jeho pozice v Bosně a Hercegovině trvalá*“.²² Jednání se neslo v přátelském duchu a italský ministr uznal rakouské nároky týkající se Bosny a Hercegoviny, aniž by za to Itálie požadovala kompenzaci jiného území.

Druhý den se sešel rakousko-uherský státník v Berchtesgadenu s německým státním sekretářem Schoenem, kdy se akt nesl v podobném duchu jako předchozí den, tehdy rakouský státník informoval svého spojence o předchozím jednání a dalším postupu rakousko-uherské politiky na Balkáně. Výsledkem jednání se stala německá podpora rakousko-uherské politiky na Balkáně. Ani v jednom případě však ministr zahraničí přesný termín anexe neoznámil.²³ Setkání s trojspolkovými partnery bylo pro vídeňského státníka jakýmsi zahřívacím kolem před rozhodující schůzkou se svým ruským protějškem. Jak již bylo výše zmíněno, největší význam měl pro monarchii postoj Ruska.

Ministři zahraničí Rakousko-Uherska a Ruska, Alois Lexa von Aehrenthal a Alexandr Petrovič Izvolskij, se sešli na zámku Buchlovicích na Moravě v polovině září 1908.²⁴ Toto důvěrné setkání, které probíhalo jen mezi čtyřma očima ministrů, mělo za následek spoustu konspirativních teorií o průběhu jednání. Jednání ukončila jen ústní dohoda, „*proto také později prezentovali ministři rozdílné verze dohod*“.²⁵ Izvolskij souhlasil s anexí Bosny a Hercegoviny, na oplátku Rakousko-Uhersko nebylo proti otevření černomořských úžin pro ruské

²² KODET, s. 128.

²³ Tamtéž, s. 129.

²⁴ TAYLOR, *The Habsburg Monarchy*, s. 233.

²⁵ KODET, s. 133.

válečné lodě.²⁶ Je na místě zmínit, že ruský ministr nepočítal s okamžitou anexí území, dohoda také byla učiněna bez oficiálního souhlasu cara Mikuláše II., dalším problémem byla změna statutu Úžin, tato otázka byla však „*natolik komplikovaná, že jí bylo potřeba řešit v evropském měřítku, což Izvolskij hodlal učinit v průběhu diplomatické cesty po Evropě*“.²⁷ Toto nedorozumění mělo za následek opětovné zhoršení vztahů mezi oběma velmocemi. Ihned po anexi Izvolskij popřel, že by na schůzce v Buchlovicích dal souhlas k anexi a byl toho názoru, že jej Rakousko-Uhersko a konkrétně ministr Aehrenthal podvedli.

2.1.2 Anexe

Anektování území bylo oficiálně vyhlášeno na 6. října 1908 a do jisté míry proběhlo bez souhlasu ostatních velmocí.²⁸ Tento čin vyvolal dosti vzrušenou mezinárodněpolitickou situaci (tzv. anekční krizi), která hrozila, že přeroste ve válku, odpovědí bělehradské vlády na vyhlášení anexe bylo zahájení válečných příprav. Největší odpor proti anexi mělo Rusko a Srbsko, které se dožadovaly svolání mezinárodní konference signatářů Berlínské smlouvy.²⁹ To však Vídeň zásadně odmítla. Itálie, jež byla součástí Trojspolku, postup Rakousko-Uherska velice kritizovala a tento čin nepodporovala. Postoj francouzské vlády byl racionální, zaujala vůči Rakousko-Uhersku vstřícný postoj. Anexe přímo neohrožovala její zájmy a francouzská veřejnost by jistě neuvítala, pokud by se země nechala kvůli anexi zatáhnout do ozbrojeného konfliktu. Britský kabinet zprvu tak střízlivý postoj nezaujal, neboť byl přesvědčen, že „*anexe je porušením Londýnského protokolu z roku 1871 i Berlínské smlouvy z roku 1878 a není přípustné bez předchozího souhlasu signatářů porušovat mezinárodní smlouvy*“.³⁰ Německý císař Vilém II. označil čin jako „*hroznou hloupost Aehrenthala*“,³¹ jelikož mohl ohrozit německou pozici v Osmanské říši budovanou po dvacet let.³²

²⁶ TAYLOR, *The Habsburg Monarchy*, s. 233.

²⁷ KODET, s. 133.

²⁸ TAYLOR, *The Habsburg Monarchy*, s. 233.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ SKŘIVAN, s. 65.

³¹ Tamtéž, s. 74.

³² BRIDGE, s. 305.

I přes prvotní kritiku našel německý císař v rakouském činu pochopení a přislíbil stoprocentní podporu ve vývoji dalších událostí. Ačkoliv byl Berlín o anexi informován dopisem až koncem září, německé vztahy s Rakousko-Uherskem nebyly nijak zvlášť narušeny a německé vládní špičky vyjádřily plnou podporu monarchii. Oficiální stanovisko berlínských vládních špiček nepochybně ovlivnila hrozba mezinárodní izolace, která by mohla nastat, pokud by Berlín svého spojence nepodpořil. Díky oddanému postoji Německa mohlo Rakousko-Uhersko zaujmout neústupný postoj při řešení bosenské krize. Volná ruka při rozhodování znamenala definitivní odklon od někdejší opatrné politiky Bismarcka vůči spojenci, který by za Balkán „*nedal kosti jediného pomořanského vojáka*“.³³

Bianco šekem, který Německo svému partnerovi poskytlo, se Rakousko-Uhersko na krátký čas chopilo vůdčí role v Dvojspolku. Neústupný postoj, který ministr zahraniční podunajské monarchie na začátku krize zaujal, musel během zimních měsíců roku 1908 pozměnit, neboť si uvědomil, že bez zmírnění nároků nebude možné anexi prosadit. Změnu postoje ministra ovlivnilo několik závažných okolností – hrozící konflikt se Srbskem, osmanský protirakouský bojkot, který závažně poškozoval rakouský obchod i lodní dopravu, britský vliv v Konstantinopoli a v neposlední řadě i obava německého spojence ze ztráty svého vlivu v Osmanské říši.³⁴ Ke změně názorů mu dopomohla i zpráva od rakousko-uherského velvyslance v Konstantinopoli Pallaviciniho, který nabádal ministra, aby Osmanům nabídl nějakou kompenzaci, jelikož jen za této okolnosti bude možné se dorozumět s Vysokou Portou.

Po rozhovorech s velkovezírem Kamilem Pašou dospěl k závěru, že nejpříjemnější by bylo, kdyby Rakousko-Uhersko převzalo poměrnou část osmanského státního dluhu.³⁵ Německé vládní špičky doporučovaly svému dvojspolkovému partnerovi, pokud šlo o Osmanskou říši, co největší vstřícnost. Ministr zahraničí však zprvu o tomto kroku nechtěl vůbec uvažovat, byl

³³ MOMMSEN, Wilhelm, *Bismarck*, Olomouc 1995, s. 112.

³⁴ TAYLOR, *The Habsburg Monarchy*, s. 234.

³⁵ SKŘIVAN, s. 94.

přesvědčen, že „*velmocenské postavení Rakousko-Uherska nepřipouští, aby si kupovalo dobrou vůli Osmanské říše penězi*“.³⁶ Na konci roku 1908 došel k názoru, že bez jistých kompromisů ke shodě států nikdy nedojde. Navrhl proto Osmanské říši finanční odškodnění ve výši dvou milionů osmanských lir³⁷ jako kompenzaci za ztrátu jejího majetku v Bosně a Hercegovině, avšak převzetí státního dluhu říše, který podle výpočtů činil čtyři miliony osmanských lir, nadále zásadně odmítal.

Následující rok 1909 tedy přinášel jisté vyhlídky, které by vedly k vyrovnání obou mocností. Významným datem pro rakousko-osmanské vztahy se stal 12. leden, kdy velkovezír přistoupil na dohodu, ve které se Rakousko-Uhersko zřeklo práv na Novopazarský sandžak, zavázalo se zaplatit finanční kompenzaci ve výši 2,5 milionu osmanských lir. Dohoda dále obsahovala ujištění o náboženské svobodě a rovného postavení muslimské části obyvatelstva a přísliby o hospodářských koncesích a o kulturním protektorátu. Na oplátku Osmanská říše uznala anexi Bosny a Hercegoviny.³⁸ Shoda mezi státy znamenala průlom ve vývoji celé anekční krize.

Kvůli vnitropolitické krizi v Osmanské říši, která vyvrcholila sesazením velkovezíra Kamila Paši, ale také kvůli jednání o uznání nezávislosti Bulharska ze strany Osmanské říše, došlo k definitivnímu podpisu protokolu až 26. února 1909.³⁹ Teprve až po signaci protokolu došlo k zastavení bojkotu a otázka anexe se stala „*záležitostí mezi Rakousko-Uherskem a Osmanskou říší, která byla podpisem zmíněného protokolu vyřešena*“.⁴⁰ Jediným problémem k vyřešení na mezinárodním poli byly aspirace Srbska podporované Ruskem. Je nutné zmínit, že anexí nebyli Srbové z hlediska mezinárodního práva vůbec poškozeni.⁴¹

K ukončení anekční krize tak přispěl protokol uzavřený mezi Rakousko-Uherskem a Osmanskou říší. Tímto dokumentem se celý problém stal záležitostí

³⁶ SKŘIVAN, s. 95.

³⁷ KODET, s. 147.

³⁸ Tamtéž, s. 148.

³⁹ SKŘIVAN, s. 98.

⁴⁰ Tamtéž, s. 99.

⁴¹ Anexe pro Srby nepochybně znamenala zničení snu o velkosrbském státu mezi Dunajem, Sávou a Jadranem. Tamtéž, s. 64.

jen těchto dvou zemí. Vysocí státníci ostatních velmocí, zejména Velké Británie, si brzy uvědomili, že má-li být zabráněno válce, musí opustit od podpory srbských nároků. Rusko, které bylo velkým podporovatelem srbských nároků, se muselo rozhodnout, zda bude i nadále podporovat srbské požadavky i za cenu ozbrojeného konfliktu nebo Bělehradu v rámci zachování míru sdělí, že jím navrhnutá řešení nemohou být podpořena.

Carská říše, která byla stále ještě oslabena válkou s Japonskem, nebyla připravena na vedení války, a tak panovník neměl příliš na vybranou. Přesto se konečné rozhodnutí protahovalo, až Sanktpetěrbuská nóta z března roku 1909 předložená ruské vládě německým velvyslancem v Petrohradu dopomohla k vyřešení celé anekční krize.⁴² Odstoupení ze svých požadavků ukázalo dočasnou slabost Ruska, které nebylo schopno prosadit své nároky. Mnoho historiků z dohodových zemí po první světové válce označovalo tuto nótu jako ultimátum ze strany Německa, na druhé straně němečtí autoři stáli za postupem říšské vlády, avšak v obou táborech se našli autoři, kteří se naopak přikláněli k opačnému názoru.⁴³ Centrální mocnosti nakonec prosadily svou vůli, Rusko bylo nuceno odstoupit ze svých požadavků, nakonec i Srbsko bylo nuceno oficiálně odvolat své požadavky.⁴⁴

Díky událostem na Balkánském poloostrově spolu opět začaly spolupracovat dvojspolkové generální štáby. První krok ke spolupráci přišel z Rakousko-Uherska, když náčelník generálního štábu rakousko-uherské armády poslal svému protějšku hraběti Helmuthu von Moltkemu mladšímu exposé o vojenské situaci v Evropě a strategických záměrech Vídně.⁴⁵

Myšlenku svolat mezinárodní konferenci, na které by se probírala revize Berlínské smlouvy z roku 1878, navrhovalo Rusko.⁴⁶ Idea konference nebyla ve vídeňských ani berlínských vládních kruzích vítaná. Rakousko-Uhersko se nehodlalo podrobovat kritice a arbitráži, kvůli které by se snížila prestiž

⁴² TAYLOR, Alan John Percivale, *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*, Oxford 1971, s. 455.

⁴³ Blíže viz FAY, Sidney Bradshaw., *Origins of the World War*, sv. II., New York 1928, s. 391.

⁴⁴ CLARK, s. 64.

⁴⁵ HLAVAČKA, PEČENKA, s. 213.

⁴⁶ BRIDGE, s. 310.

monarchie. Němci a Rakušané by se konference zúčastnili pouze za předpokladu, pokud by byl předem stanoven jasný program jednání a o anexi Bosny a Hercegoviny by se nediskutovalo.

Důležitým momentem pro generální štáb rakousko-uherské armády byl souhlas z nejvyšších míst protějščí strany ze dne 22. ledna 1909 s německou vojenskou pomocí případě napadnutí monarchie Srbskem či Ruskem. Srbsko pak anexi uznalo následující měsíc, čímž Bosenská krize skončila. Konfrontace nakonec byla završena vítězstvím podunajské monarchie a jejího spojence. Vídeňský tisk oslavoval rázný čin, který podle něj znamenal návrat habsburské monarchie mezi velmoci, v srpnu 1909 ocenil rakouský císař výsledek úsilí svého ministra zahraničí povýšením do hraběcího stavu.⁴⁷ Některými historiky je ale výsledek krize nazýván jako Pyrrhovo vítězství, neboť rozdělil Evropu do dvou zneprátelených bloků, které se mezi sebou následně utkaly v první světové válce. Bosenská krize s neuspokojivým koncem ve slabém výsledku vyčerpala poslední zbytky energie habsburské monarchie.⁴⁸ Dynamický tah na Balkán nakonec monarchii nepřinesl nic než legální změnu v postavení Bosny a Hercegoviny.

Jak je výše zmíněno, Vídeň musela zaplatit vysoké odškodné, vyklidit vojenské jednotky ze Sandžaku. Rakouský ministr zahraničí musel kvůli výsledku změnit kurz rakousko-uherské zahraniční politiky a uchýlit se zpět k mírové politice vedené jeho předchůdci.⁴⁹ Také byl nucen opustit svou rétoriku o obrození Spolku tří císařů, neboť car obnovil svůj zájem o Balkán, jelikož šlo (prozatím) o jediné teritorium, kde ještě mohl uplatňovat svou politiku.⁵⁰ Rusko v důsledku diplomatické prohry při řešení bosenské krize bylo nuceno změnit svou politiku na Balkáně, a to tím způsobem, že se snažilo přimět balkánské státy ke spolupráci proti další rakousko-uherské expanzi.⁵¹ V souvislosti s touto krizí pak dochází k definitivnímu italskému odklonu od Trojspolku, když uzavřelo s Ruskem dohodu o společném postupu v případě další krize. Postup Německa vůči svému

⁴⁷ SKŘIVAN, s. 125.

⁴⁸ TAYLOR, *The Habsburg Monarchy*, s. 237.

⁴⁹ Tamtéž, s. 234.

⁵⁰ CLARK, s. 110.

⁵¹ URBAN, Martin, *Rakousko-Uhersko a balkánské války*, diplomová práce, FF ZČU, Plzeň 2014, s. 20.

spojenci přirovnal kancléř Bülow ve svém projevu 29. března k „věrnosti Nibelungů“, a zcela odmítl kritiku, že se císařství podřídilo monarchii. Německo svému partnerovi nechalo volnou ruku při řešení situace, vyčkávalo, aby se pak opět rázně a na poslední chvíli vložilo do situace.

2.2 Iniciativa Rakousko-Uherska v balkánských válkách

Balkánské války vedly jihovýchodní státy Evropy (Srbsko, Černá Hora, Bulharsko, Řecko), jež už dále nechtěly být pod osmanskou nadvládou. Na jaře roku 1912 se tyto slovanské státy seskupily do Balkánské ligy.⁵² Vhodná příležitost k rozpoutání války se naskytla, když byla Osmanská říše zaneprázdněná válkou s Itálií o severní území v Africe (Tripolsko, Kyrenaicu).

Ve srovnání s rakouskou anexí Bosny a Hercegoviny v roce 1908 se objevilo poměrně málo hlasů kritizujících italskou akci.⁵³ Italské zásahy proti sultánovým držávám ve Středomoří vyvolaly u trojspolkových spojenců značnou vlnu nevole, neboť Rakousko-Uhersko se obávalo oslabení svého mezinárodního postavení a Německo se strachovalo o své zájmy v Osmanské říši. Obavy ministra zahraničí Aehrenthala z možných přesunů bojů ze Středomoří na Balkánský poloostrov nebyly v tuto dobu vůbec scestné, neboť italské jednotky v polovině dubna 1912 zaútočily na osmanské pevnosti u Tobrakkale a Sedil Bahr u Dardanel.⁵⁴ Rakouské vládní špičky chápaly tento čin jako pokus o narušení rovnováhy na Balkáně, italskému spojenci daly jasně na srozuměnou, že pokud by došlo k dalším činům, které by narušily rovnováhu ve sféře Východní otázky,⁵⁵ „*monarchie by se necítily vázána VII. článkem trojspolkové smlouvy a vyhradila by si volnost při rozhodování při hájení vlastních zájmů*“.⁵⁶ To znamenalo, že by monarchie mohla žádat určité kompenzace. Německý postoj k italským akcím byl, jak již bylo výše

⁵² CLARK, s. 259.

⁵³ SKŘIVAN, s. 165.

⁵⁴ Tamtéž, s. 164.

⁵⁵ Italové například nenápadně pátrali po rakouském stanovisku, jak by se zachovalo v případě okupace osmanského ostrova obývaného Řeky Chiosu.

⁵⁶ SKŘIVAN, s. 164.

zmíněno, nepříznivý kvůli zainteresovanosti v Osmanské říši. Oba dvojspolkoví spojenci se shodli na názoru, že by „*bylo nejvhodnější usilovat o lokalizaci konfliktu v rámci koncertu velmocí*“.⁵⁷

Válečné situace ve Středomoří využili ruští politici ke znovuprojednání otázky Úžin a jiných rusko-osmanských záležitostí. Ruská vychytralost neznala mezí, „*byli ochotni převzít záruky za obranu v oblasti Dardanel, vyslovilo souhlas se stavbou železnice v severní a východní Anatolii*“.⁵⁸ To vše bylo ochotno Rusko poskytnout za změnu statusu Úžin, avšak i tentokrát jejich plány ztroskotaly. Důležité je zmínit, že postoje centrálních mocností byly značně odlišné. Rakousko-uherský ministr zahraničí vyjádřil plnou podporu Osmanské říši. Překvapující byla změna stanoviska Německa, které v posledních dvaceti letech usilovalo o silnou Osmanskou říši.

Vyjádření šéfa Zahraničního úřadu Alfreda Kiderlen-Wächtera, že „*v otázce Úžin vůči Rusům není Německo nijak vázáno, ale odpovídalo by celé naší dosavadní politice, kdybychom Rusku v této otázce nepřipravovali žádné potíže*“,⁵⁹ jasně ukazovala nejednotnost dvojspolkových partnerů, která byla patrná po jeho nástupu do funkce šéfa německého Zahraničního úřadu. Po celou dobu v úřadu se držel myšlenky, že by rakouská monarchie neměla být podporována vždy a za všech okolností, jako tomu bylo například při Bosenské krizi. Podpora by také neměla být v rozporu se zájmy císařství, z toho vyplývá, že Rakousko-Uhersko nemohlo stoprocentně spoléhat na svého spojence.⁶⁰ Změna postoje Německa byla bezpochyby ovlivněná sblížením s Ruskem, které začalo schůzkou v Postupimi v roce 1910 a pokračovalo dalším setkáním nejvyšších politických představitelů těchto zemí v Baltijském Portu 1912.⁶¹

⁵⁷ SKŘIVAN, s. 154.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž, s. 155.

⁶⁰ TAYLOR, *The Struggle for Mastery in Europe*, s. 490.

⁶¹ Tamtéž, s. 463–464.

Vytvoření Balkánského spolku bylo záležitostí roku 1912,⁶² většina politických představitelů této doby si nepřipouštěla, že by podobný blok států mohl vzniknout.⁶³ Po vytvoření Balkánského bloku, jenž byl tvořený Srbskem, Bulharskem, Řeckem a v neposlední řadě Černou Horou, byly nasnadě hrozící obavy z možného střetnutí na Balkáně o evropské části Osmanské říše.⁶⁴ Zachování celistvé Osmanské říše bylo pevnou součástí rakouské zahraniční politiky již od doby knížete Klementa von Metternicha.⁶⁵ Změna statu quo ve sféře Východní otázky by mohla vážně ohrozit zájmy Rakousko-Uherska, proto se ministr zahraničí Berchtold snažil v letních měsících roku 1912 situaci zachránit opětovným navázáním dobrých vztahů s Velkou Británií. Za důležitý cíl této spolupráce kladl zachování statu quo na Blízkém východě.⁶⁶ Britský vládní kabinet tomuto kroku nebyl příliš nakloněn, a tak Rakousko-Uhersku na Balkáně nezbývalo nic jiného, než se spoléhat samo na sebe, jelikož podpora od svých trojspolkových partnerů nebyla stoprocentní.

Jako reakce na stále se zhoršující situaci a pokus o udržení míru na Balkánském poloostrově měla sloužit tzv. Berchtoldova nóta, ve které ministr zahraničí vybízel velmoci k jednání o společném působení na Vysokou Portu.⁶⁷ Iniciativa habsburské monarchie se však nesetkala s úspěchem, dokonce ani u jejího dvojspolkového partnera, který byl velice rozhořčen, že ho Rakousko-Uhersko neinformovalo o svých plánech. Státní sekretář Kiderlen-Wächter se k tomu vyjádřil velice jasně: „*Musíme si naléhavě přát, aby nás rakousko-uherská*

⁶² Mnohými historiky je jako předstupněm Balkánské ligy považováno uzavření smlouvy o přátelství mezi Srbskem a Bulharskem v roce 1904, která byla následujícího roku doplněna o celní dohodu. Tento čin přinesl Srbku mnoho problémů, především s Rakousko-Uherskem, které na tento akt reagovalo embargem dovozu ze Srbska (především prasat) z důvodu porušení jejich obchodních zájmů. Srbsko odmítlo být rakousko-uherským satelitem, kterým bylo za časů dynastie Obrenovićů, a v roce 1906 snahou demonstrovat svou ekonomickou nezávislost na monarchii, odmítlo její akcie. TAYLOR, *The Habsburg Monarchy*, s. 231.

⁶³ Vytvoření Balkánského bloku bylo pro Aehrenthala stejně překvapující, jako pro Bismarcka vznik francouzsko-ruské aliance na počátku 90. let 19. století. Oba dva státníci vycházeli z předpokladů, že státy jsou od sebe tolik odlišné, že by nebyly možné najít modus vivendi. Jejich domněnky se však brzy ukázaly jako liché.

⁶⁴ CLARK, s. 69.

⁶⁵ TAYLOR, *The Habsburg Monarchy*, s. 246.

⁶⁶ SKŘIVAN, s. 167.

⁶⁷ Tamtéž, s. 170.

*vláda informovala o svých záměrech předem, a nestavěla nás, jak se nyní častěji stává, před fait accompli“.*⁶⁸ Tím státní sekretář dozajista narážel na anexi Bosny a Hercegoviny, která byla Německu oznámena jako hotová věc. Kiderlen-Wächter, pokračující nadále v nekompromisní politice vůči svému partnerovi, neopomněl zmínit, že pokud by i nadále činila monarchie kroky, o kterých by nebyli informováni, „*mohlo by snadno dojít k tomu, že bychom si v některých zvláštních případech museli oddělit od svého spojence [...]“.*⁶⁹

S přibývajícími letními dny bylo patrnější, že je konflikt na Blízkém Východě nevyhnutelný. Vídeň se musela smířit, že jí její německý spojenec není ochoten zaručit stoprocentní podporu, jako tomu bylo při Bosenské krizi. Bylo na místě určit a stanovit životní zájmy monarchie na Balkánském poloostrově, neboť pokud by došlo k narušení statu quo na východě, byli by posílení především nepřátelé Rakousko-Uherska.⁷⁰ Ve Vídni se proto několikrát konaly konference, které se snažily najít východisko ze složité situace a nalézt vitální zájmy země na Balkáně. Konference svolané ministrem zahraničí Berchtoldem, kde o přípustných změnách na Balkáně rozhodovali přední představitelé rakousko-uherské diplomacie, však nepřinesly pozitivní výsledky. Na poslední konferenci konané koncem října 1912 bylo rozhodnuto, že k vitálním zájmům monarchie patří vytvoření autonomní Albánie, která by se v budoucnu mohla stát jejím satelitem.⁷¹ Co se týče dříve monarchií okupovaného Novopazarského sandžaku, nebylo již v zájmu Rakousko-Uherska bránit toto území, neboť pro něj již dávno přestalo být klíčové.

První, kdo započal konflikt a vyhlásil mobilizaci, byli Černohorci, ke kterým se pak postupně přidaly ostatní balkánské státy.⁷² Osmanská říše byla velice oslabená předchozí válkou s Itálií a i její vnitřní stav byl na velice špatné úrovni.⁷³

⁶⁸ SKŘIVAN, s. 170.

⁶⁹ Tamtéž, s. 171.

⁷⁰ KODET, s. 192.

⁷¹ BRIDGE, s. 346.

⁷² První balkánská válka začala 8. října vpádem černohorských oddílů do Osmanské říše. Balkánský spolek pak Osmanské říši předložil ultimátum žádající poskytnout křesťanským obyvatelům na jejím území autonomní stát, tento požadavek však Vysoká Porta odmítla. Blíže viz CLARK, s. 268–272.

⁷³ Byť v Osmanské říši od roku 1910 probíhaly rozsáhlé reformy, v době vypuknutí války nebyly ještě dokončeny. KODET, s. 186.

Rakousko-uherské vládní kruhy si uvědomovaly, že pokud Osmanská říše ve válce s Itálií prohraje, geopolitická situace se na Balkáně změní. Proto apelovaly jak na Itálii s požadavkem na co nejrychlejší ukončení války s Osmanskou říší, které by se pak mohlo postavit Balkánské lize, tak na Rusko, aby se snažilo zabránit válce na Balkánu. Ministr zahraničí hrabě Berchtold navrhl společnou diplomatickou intervenci v Cařihradu ohledně zajištění rovnoprávného postavení křesťanů v Osmanské říši, ale bylo to zcela plané gesto bez pozitivního ohlasu.⁷⁴

Po prvních neúspěšných osmanských porážkách bylo jasné, že velmoci budou muset zajistit nové uspořádání na Balkáně, jelikož evropské državy Osmanské říše byly zničeny.⁷⁵ I Vídeň si tuto skutečnost postupně po rozhodných vítězstvích Balkánského spolku uvědomovala, proto se snažila co nejrychleji reagovat na situaci a vytyčit si své cíle zahraniční politiky. To od Vídně očekávaly i zbylé velmoci, nejvíce však Německo, které v závislosti na to mohlo vyslovit podporu či nepodporu vůči svému spojenci. Memorandum vytvořené Berchtoldem se skládalo ze sedmi bodů, z toho nejdůležitější byly dva: „*Rakousko-Uhersko nepřistoupí na přístup Srbska k Jadranu a bude usilovat o vytvoření ‚životaschopné‘ Albánie.*“⁷⁶ Rakouský ministr zahraničí zvolil cestu, kterou Německo přijalo pozitivně, a vyjádřilo tak podporu svému partnerovi ve Východní otázce.

Nové uspořádání poměrů na Balkánském poloostrově bylo řešeno na mezinárodní konferenci v Londýně. První zasedání velmocí se konalo 17. prosince 1912.⁷⁷ Zasedání bylo nejvíce ovlivněno spory mezi Rakousko-Uherskem a Ruskem, neboť tyto dvě nejvíce zainteresované velmoci na Balkáně pochopitelně sledovaly své zájmy, které byly velice protichůdné. Rusko, patron Balkánského bloku, usilovalo o co největší zisky Srbska a Černé Hory.⁷⁸ Hlavním

⁷⁴ NÁLEVKA, s. 224.

⁷⁵ TAYLOR, *The Habsburg Monarchy*, s. 246.

⁷⁶ HLAVAČKA, PEČENKA, s. 236.

⁷⁷ TAYLOR, *The Struggle for Mastery in Europe*, s. 493.

⁷⁸ KODET, s. 196.

jablkem sváru se pak stalo postavení Albánie.⁷⁹ Srbsko si toto území nárokovalo z důvodu získání přístavu na Jadranu.⁸⁰

Londýnská konference se stala dalším důležitým mezníkem rakousko-německých vztahů. Kiderlen-Wächter, šéf berlínského zahraničního úřadu, nehodlal jít ve stopách svého předchůdce a rozhodl se nepodporovat „*rakousko-uherské ambice na Balkáně, pokud by ohrožovaly mír a možnost dohody v rámci koncertu velmocí*“.⁸¹ Konference poskytla sblížení Německa s ostrovním státem Velkou Británií. Nejednou se tato spolupráce ukázala být „*nejdůležitějším faktorem pro uchování míru*“.⁸² Velká Británie se snažila působit na Rusko a přinutit ho k určitým kompromisům. Na druhé straně se německé císařství snažilo ovlivňovat kroky podunajské monarchie.

Tvrdý kurs, uplatňovaný šéfem Zahraničního úřadu vůči svému spojenci, se však neseťkal s podporou německého kancléře Theobalda von Bethmanna Hollwega. Kancléřův projev z 2. prosince jakoby naznačoval návrat k podpoře Rakousko-Uherska za všech okolností.⁸³ Značná nejednotnost hlavních strůjců německé zahraniční politiky zanechala u vrcholných představitelů ostatních velmocí, zejména pak u britských politiků, značné pochybnosti. Kancléřova řeč ukázala, že německo-britská spolupráce má své hranice, které se dají jen stěží překročit. Vztahy mezi zeměmi ovlivnila i náhlá smrt německého státního sekretáře Kiderlen-Wächtera, který zemřel 30. prosince 1912.⁸⁴ Ač byl mnohými kritizován za jeho přísné, neústupné až autoritativní vedení úřadu, nedá se mu upřít, že se zasloužil o udržení míru v době balkánské války a podařilo se mu zlepšit pošramocené vztahy s Velkou Británií.⁸⁵ Za jeho vedení úřadu došlo ke

⁷⁹ Problém s vytyčením hranic Albánie dospěl do takových absurdit, že se Rusko a Rakousko-Uhersko dohadovaly o naprosto neznámá města, kvůli těmto soubojům se nejednou londýnská konference musela přerušit. Zabránit válečnému konfliktu mezi výše zmíněnými zeměmi se podařilo ministru zahraničí pořadatelské země Edwardu Greyovi, jenž svou trpělivostí přiměl Rusy ke kompromisu. SKŘIVAN, s. 202.

⁸⁰ CLARK, s. 134.

⁸¹ SKŘIVAN, s. 189.

⁸² Tamtéž, s. 188.

⁸³ Tamtéž, s. 191.

⁸⁴ TAYLOR, *The Struggle for Mastery in Europe*, s. 495.

⁸⁵ SKŘIVAN, s. 195.

zhoršení spolupráce mezi Berlínem a Vídní, kdy mezi spojenci panovala značná nedůvěra kvůli limitované podpoře ve Východní otázce, která oslabilo mezinárodní postavení Rakousko-Uherska.⁸⁶ Kiderlen-Wächterovi šlo bezpochyby o to, aby se neopakovala situace za Bosenské krize, kdy se habsburská monarchie na krátký čas ujala vedoucí role v Trojspolku.

Kiderlanův nástupce, Gottlieb von Jagow, působící předtím jako německý velvyslanec v Římě, se snažil pokračovat ve stopách svého předchůdce, avšak byl nucen připustit, že „*Kiderlen byl velký muž a je pro mne velmi obtížně převzít jeho úřad. Nemám autoritu, již se mu postupně podařilo získat v německém veřejném mínění a kterou měl již dříve ve vztahu ke všem mocnostem*“.⁸⁷

Na přelomu let 1912 a 1913 stále ještě nebylo zažehnáno možné vojenské střetnutí mezi Rakousko-Uherskem a Ruskem, komunikace a spolupráce mezi státy uvízla na mrtvém bodě, jelikož ani jeden z nich nehodlal ustoupit ze svých požadavků.⁸⁸ Rusko nadále podporovalo balkánské státy a požadovalo, aby Rakousko-Uhersko nezasáhlo. Na straně druhé chtěla habsburská monarchie záruku od Ruska, že konečné uspořádání Balkánu nebude v rozporu s jejími vitálními zájmy.

Dalším problémem na cestě k rakousko-ruskému usmíření se stala otázka držby Skadaru obléhaného Černohorci a Srby.⁸⁹ Velmoci na konferenci vyšly vstříc rakousko-uherskému návrhu a rozhodly o budoucnosti města Skadaru ve prospěch Albánie.⁹⁰ Černohorské a srbské jednotky však toto rozhodnutí neakceptovaly a nadále město obléhaly. Rakouská proválečná klika nabádala k použití krajních prostředků. Hlavním stoupencem války byl Conrad von Hötzendorf, který se do funkce šéfa generálního štábu vrátil v prosinci 1912.⁹¹ Ministr zahraničí Berchtold tak opět musel odolávat tlaku vojenských špiček.

⁸⁶ SKŘIVAN, s. 196.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ TAYLOR, *The Struggle for Mastery in Europe*, s. 493–494.

⁸⁹ KODET, s. 203.

⁹⁰ SKŘIVAN, s. 205.

⁹¹ Tamtéž, s. 191.

Již od počátku roku 1913 bylo postavení Rakousko-Uherska v koncertu velmocí velice nepříznivé a jeho pozice nadále slábla. Na místě byly i obavy ministra zahraniční z možné izolace, které ho, ač zarytého odpůrce války, nutily uvažovat o razantnějších vojenských akcích na Balkáně, které by udržely monarchii pozice na Balkáně. I nadále se Vídeň nemohla spolehnout na stoprocentní podporu od svého německého spojence a ve městě nad Dunají „*sílil pocit, že Berlín nemá správné porozumění pro vážnost situace*“.⁹² Možné separátní rakouské akce vyvolaly u účastníků konference obavy, které je podnítily k větší aktivitě a rozhodnosti. Opět se ukázala být rozhodujícím činitelem Greyova iniciativa, která rozhodla o společné námořní demonstraci.⁹³ Ostatní velmoci, zejména Rusko, které se ihned odmítlo akce zúčastnit, nebyly z tohoto nápadu nadšené, přesto se však akci podařilo uspořádat. Námořní demonstrace se nesečkala s úspěchem, černohorský král Nikola totiž nebyl ochotný podříditi se požadavkům londýnské konference.⁹⁴ Černohorský vládce byl ochoten se vzdát jen za podmínky, „*zahájí-li velmoci přímý útok na černohorské území a tím mu poskytnout záminku k čestnému ústupu*“.⁹⁵

Kapitulace Skadaru, jež proběhla v noci 22. na 23. dubna,⁹⁶ změnila celou mezinárodní situaci. Rakušanům došla trpělivost a byli připraveni použít vojenskou sílu proti černohorským jednotkám, pokud selžou poslední kroky diplomacie. Jak vážná situace nastala, může pomoci přiblížit i fakt, že pro vojenský zásah se v posledních dubnových dnech přiklonil i zarytý odpůrce válek následník trůnu František Ferdinand d'Este. Rakousko-Uhersko muselo zasáhnout už jen z důvodu prestiže a zachování si pozic na Balkáně. Ministr zahraničí se ke krizi vyjádřil jasně: „*Jsmo takto postaveni před alternativy: buď se vzdáme podstatné části našeho balkánského programu a tím nejen ohrozíme vitální politické zájmy monarchie, ale také dáme v sázku její prestiž, nebo [...] budeme*

⁹² SKŘIVAN, s. 207.

⁹³ BRIDGE, s. 350.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ CLARK, s. 298.

⁹⁶ BRIDGE, s. 351.

eventuálně muset náš program a naši vůli prosadit ozbrojenou mocí.“⁹⁷ Ministr neopomněl zmínit nespokojenost s vedením londýnské konference: „*Od počátku krize Rakousko-Uhersko úzce spolupracovalo s ostatními velmocemi, ale aparát evropského koncertu pracoval zdlouhavě a těžkopádně, a tak došlo k tomu, že dodnes nebyl černohorský král přinucen přijmout závěr z 22. března, jímž byla otázka držby Skadaru s konečnou platností rozhodnuta v souladu s naším názorem.*“⁹⁸

Zamezit válku opět pomohlo Greyovo prohlášení o podpoře rakousko-uherského vojenského zásahu, vyjádřil, že pokud dojde k separátní akci, „*Rakousko-Uhersko bude jednat v souladu se závěry londýnské konference*“.⁹⁹ Dalším faktem, který přinutil černohorského monarchu k vyklizení jednotek ze Skadaru, bylo prohlášení ruské vlády, které veřejně odsoudilo činy krále a jeho záměr zmocnit se Skadaru.¹⁰⁰

Po měsících mezinárodní krize bylo ze dne na den částečně po problému. Král Nikola se rozhodnul den před znovuzasedáním londýnské konference (4. dubna) vyklidit město a předat Skadar do rukou velmocí.¹⁰¹ Ukončením skadarské krize a odvrácením vojenského konfliktu, který by mohl rychle přerůst do evropských rozměrů, předznamenalo ukončení první balkánské války. Mírová smlouva oficiálně ukončující první válku na Balkáně byla podepsána 30. dubna 1913 v Londýně.¹⁰²

Vyhlášení samostatné Albánie, které se uskutečnilo 29. července 1913, bylo posledním důkazem, že ač rakousko-uherská monarchie slábne, tak si stále může prosadit své zájmy na Balkáně. Nicméně vytvoření státu bylo dosaženo opakovanými mobilizacemi, s kterými ztrácela monarchie reputaci.¹⁰³ Z hlediska Rakousko-Uherska válka ukázala odlišnosti v působení dvojspolkové aliance.

⁹⁷ SKŘIVAN, s. 210.

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ CLARK, s. 299.

¹⁰¹ Tamtéž.

¹⁰² TAYLOR, *The Struggle for Mastery in Europe*, s. 496.

¹⁰³ TAYLOR, *The Habsburg Monarchy*, s. 246.

Berlín za žádných okolností nehodlal opakovat scénář z Bosenské krize a Vídeň nejednou měla pocit, že Německo zájmy svého dvojspolkového spojence obětovalo na úkor dobrých vztahů s Velkou Británií.

Sotva se státy dohodly na mírových podmínkách, vypukla druhá balkánská válka. Tentokrát však proti sobě stály vítězné státy z předcházejícího konfliktu, které se nebyly schopny dohodnout na územní kořisti získané z války.¹⁰⁴ Boje probíhaly od června do srpna 1913,¹⁰⁵ když Bulharsko napadlo Srbsko, ke kterému se postupně přidalo Řecko a Rumunsko. Poněkud v absurdní situaci se ocitly Rakousko-Uhersko a Rusko. Monarchie byla dlouholetým partnerem Rumunska, na druhou stranu toužila po bližší spolupráci s Bulharskem. Dalším problémem ve dvojspolkové alianci byla i rozdílná podpora balkánských států. Německý císař, jenž po smrti Alfreda von Kiderlen-Wächtera opět začínal více zasahovat do zahraniční politiky, byl ovlivněn příbuzenskými vztahy.¹⁰⁶ Německá podpora Řecka a Rumunska, kde vládli císařovi nejbližší, natolik ovlivnila císaře, že dokonce zakázal Jagowovi, „*aby se podílel na krocích, jež by mohly zabránit bulharsko-srbsko-řeckým spojencům ve vítězném tažení.*“¹⁰⁷

Válka dopadla v neprospěch Bulharska, které tímto ztratilo všechny územní zisky z předešlé války.¹⁰⁸ Druhou balkánskou válku ukončila mírová konference konaná v Rumunsku. Vídeň se snažila pro Bulharsko zlepšit podmínky a zmírnit důsledky porážky, které by nevedly ke ztrátě územních zisků z předešlé války, avšak marně, bez pomoci spojenců si jen stěží mohla prosadit politické cíle.¹⁰⁹

Výsledky bukurešťského míru měly pro Rakousko-Uhersko neblahé vyhlídky. Vítězné Srbsko si mírem zvětšilo území o 81 % a počet obyvatel najednou vzrostl o 1,6 milionu.¹¹⁰ Balkánské války znamenaly definitivní konec

¹⁰⁴ CLARK, s. 292.

¹⁰⁵ PROKŠ, Petr, *Konec říše Habsburků*, Praha 2004, s. 116.

¹⁰⁶ SKŘIVAN, s. 212.

¹⁰⁷ CLARK, s. 302.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 274.

¹⁰⁹ TAYLOR, *The Habsburg Monarchy*, s. 247.

¹¹⁰ SKŘIVAN, s. 218.

tak proslulého „evropského koncertu“.¹¹¹ Často jsou právě tyto války uváděny jako předstupeň či počáteční etapa první světové války.¹¹² Války se tak pro středoevropskou monarchii, ačkoliv se v nich vojensky neangažovala, staly katastrofou. Následky, které s sebou boje přinesly, byly pro zemi dalekosáhlé. Rakousko-Uhersko již dále nebylo bráno jako evropská velmoc. Ačkoliv byly stále prodlužovány trojspolkové a dvojspolkové smlouvy, nemohli se na ně vídeňští politici stoprocentně spolehnout.

Vztahy mezi Rakousko-Uherskem a Itálií paradoxně zhoršila spolupráce na vytvoření nezávislého státu Albánie. V tak malém státě, kterým Albánie rozhodně byla, mohl uspět jen jeden z těchto států, a tak mezi sebou zmíněné velmoci soupeřily o vliv. Německá podpora stále ubírala na síle, své spojení s monarchií však Němci stále zachovávali, jelikož nebyl dostupný vhodný spojenec. Ačkoliv se mezi Německem a Velkou Británií vztahy těsně před vypuknutím mezinárodního konfliktu zlepšily,¹¹³ na rozdělení Evropy do dvou bloků to nic nezměnilo. Protiváhou upadajícího Trojspolku se staly státy Dohody tvořené Velkou Británií, Francií a Ruskem. Byla jen otázka času, jaký čin se stane záminkou k rozpoutání války.

¹¹¹ HLAVAČKA, PEČENKA, s. 237.

¹¹² PROKŠ, s. 116.

¹¹³ V červnu 1914 došlo mezi státy k dohodě na poskytnutí pomoci Velké Británie při stavbě bagdádské dráhy.

3 Plány centrálních mocností na cestě k první světové válce

3.1 Problémy vývoje Rakousko-Uherska

Rakousko-uherské mocnářství bylo od roku 1867 dvojjazyčné, poněvadž se neabsolutistická říše transformovala do podoby Rakousko-Uherska. Západní část říše úředně nazývaná „Království a země na říšské radě zastoupené“ tvořilo 17 království a zemí. Východní část říše, neboli „země Svatoštěpánské koruny“, často označovanou jen jako Zalitavsko (dle řeky Litavy), tvořily Uhry, Sedmihradsko a Chorvatsko-Slavonsko.

Habsburská říše uhájila i přes hromadící se vnitřní i vnější problémy ke konci 19. století svou existenci a postavení mezi velmocemi. Rozlohou své říše zaujímala druhé místo za Ruskem, a co se týče počtu obyvatel, obsadila třetí místo, první dva stupínky byly zabrány Ruskem a Německem. Z důvodu rakousko-uherského vyrovnání měla jako jediná velmoc dvě správní a politická centra. Oba státy měly vlastní parlament – Říšskou radu s panskou a poslaneckou sněmovnou a Uherský sněm.¹¹⁴ Společné ministry měly jen tři – v resortech zahraničí, financí a obrany a vojenských záležitostí.¹¹⁵

Vídeň, ležící v Předlitavsku, byla zdrojem moci, sídlil zde panovník se svým dvorem a ministerstva. Druhou metropolí se stala Budapešť, hlavní město Zalitavska. Nevyvážené dualistické uspořádání mělo za následek soupeření mezi Němci a Maďary o co největší vliv na vnitřní a zahraniční politiku Rakousko-Uherska. Slovanské národy patřící do Rakousko-Uherska nemohly dále snášet nadvládu Němců a Maďarů, a tak se začaly domáhat národnostní rovnoprávnosti a všeobecného historického uznání.

Hospodářský charakter Rakousko-Uherska byl spíše zemědělsko-průmyslový. Zde se projeví výrazné rozdíly mezi rakouskou a uherskou částí.

¹¹⁴ CLARK, s. 90.

¹¹⁵ Tamtéž.

Z Předlitavska byly nejvíce industrializovány české země, Dolní a Horní Rakousy a Štýrsko. V Uhrách naopak převládalo zemědělství. Na první pohled tak vypadá, že Zalitavsko bylo pro Vídeň „brzdou ve vývoji“, nelze však opomenout, že východní část říše poskytovala českému a rakouskému průmyslu odbytiště.

Vládní kruhy v Budapešti byly zase nespokojeny s častým zasahováním vídeňských úřadů do čistě uherských záležitostí. Značně frustrovány byly i z malých pravomocí týkajících se vojenské a finanční otázky. Vše dospělo až k vytvoření čistě uherského celního a bankovního systému a přejmenování císařsko-královské armády na císařskou a královskou.¹¹⁶

3.1.1 Významní představitelé rakousko-uherské diplomacie

Zahraniční politiku habsburské monarchie neřídilo jen jedno centrum výkonné moci, jak by se na první pohled mohlo zdát. Kromě ministerstva zahraničí, sídlícího na Ballhausplatzu,¹¹⁷ vycházela zahraniční politika ještě ze dvou dalších mocenských center, mezi které patřily generální štáb a Vojenská kancelář následníka trůnu.¹¹⁸ Jak velký byl vliv Vojenské kanceláře je velmi dobře patrný z paměti Rudolfa Siegharta, jenž byl poradcem ministerského předsedy Ernesta von Koerbera. Sieghart konstatoval: „*Ministři se často ocitali v nezáviděníhodné situaci, když museli při svých rozhodnutích hledět jedním okem k Schönbrunu a druhým k Belvederu; nakonec uvykli představě, že šilhání je ten správný stranický pohled.*“¹¹⁹ K pravomocím císaře patřilo schvalování či zamítání politických iniciativ.¹²⁰

Mezi tři hlavní představitele ovlivňující směr zahraniční politiky těsně před první světovou válkou patřily – náčelník generálního štábu Franz Conrad von

¹¹⁶ TAYLOR, *The Habsburg Monarchy*, s. 146.

¹¹⁷ CLARK, s. 123.

¹¹⁸ Vojenská kancelář sídlila v Dolním Belvederu. Vedením kanceláře byl pověřen major Alexander Brosch von Arenau. Jelikož byl následník trůnu velkým kritikem dualistického uspořádání, bylo jedním z neoficiálních hlavních cílů kanceláře zabránit rozdrobování habsburské monarchie. František Ferdinand d'Este se netajil averzí vůči maďarskému obyvatelstvu a po usednutí na trůn uvažoval o reformě státního zřízení, která by oslabila maďarskou hegemonii v Uhrách.

¹¹⁹ WEISSENSTEINER, Friedrich, *František Ferdinand. Krůček od trůnu*, Wien 2007, s. 128.

¹²⁰ CLARK, s. 123.

Hötzenhof, František Ferdinand d'Este, ministr zahraničí hrabě Leopold von Berchtold.¹²¹ Náčelník generálního štábu náležel k posledním velkým mužům na začátku 20. století v Rakousko-Uhersku, avšak kvůli nezdarům v první světové válce je často opomíjen.¹²² Do funkce náčelníka generálního štábu byl tehdy ještě jako polní podmaršálek Hötzenhof jmenován 18. listopadu 1906.¹²³ O jeho vojenském talentu svědčí i fakt, že byl do funkce jmenován i přesto, že nepatřil mezi štábní důstojníky.¹²⁴ Rok 1906 byl pro habsburskou monarchii z hlediska personálních změn velmi významný, již v červnu byl do funkce ministerského předsedy Předlitavska jmenován Max Vladimír von Beck. Na podzim pak došlo ke změně ministra císařského a královského domu a zahraničí, tím se stal 24. října baron Alois Lexa von Aehrenthal, dříve působící jako velvyslanec v Petrohradě.¹²⁵

Vztah ministra zahraničí Aehrenthala a šéfa generálního štábu Hötzenhofa se nedá označit za harmonický kvůli rozdílnosti pohledů na utváření zahraniční politiky. Aehrenthalovou snahou bylo bezpochyby zlepšit mezinárodní postavení habsburské monarchie, jeho politika byla postavena tak, aby vedla ke snížení závislosti na Německu a ke zlepšení vztahů s ostatními velmocmi, zejména s Itálií.

Nesoulad mezi oběma osobnostmi se projevil v nahlížení na geopolitickou situaci. Hötzenhof byl zástupcem válečné rakouské kliky, jejímž jediným řešením na diplomatické odpovědi byla válka. Šéf generálního štábu doporučoval ve svém Pamětním spise preventivní válku vůči všem nepřátelům monarchie – Srbsku, Černé Hoře, Rusku, a dokonce i byl stoupencem války proti Itálii,¹²⁶ ve spise neopomněl zmínit kritiku politických kroků ministra zahraničí.¹²⁷

¹²¹ CLARK, s. 123..

¹²² I přes neúspěch v první světové válce, kdy byl v červnu 1918 odvolán, si vysloužil od britského premiéra Davida Lloyd Georgeho označení „největšího stratéga války“. FIALA, Peter, *Feldmarschall Conrad von Hötzendorf (1852–1925)*, Wien 1972, s. 7 .

¹²³ TAYLOR, *The Habsburg Monarchy*, s. 230.

¹²⁴ KODET, Roman, *Franz Conrad von Hötzendorf – zapomenutý vojevůdce*. In: Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie, 18, 2007, 7 /8 , s. 180.

¹²⁵ TAYLOR, *The Habsburg Monarchy*, s. 231.

¹²⁶ Prosazovaná válka proti Itálii byla důsledkem jeho působení v Terstu a Tyrolsku, kde si dokonale vytvořil obrázek o nedokonalosti rakousko-italských hranic. KODET, *Franz Conrad von Hötzendorf*, s. 180.

¹²⁷ CLARK, s. 126.

Krise mezi státníky dospěla vrcholu v říjnu 1911, kdy Aehrenthal nevydržel Hötendorfovo stále častější popuzování k válce proti Itálii, a podal na náčelníka stížnost k císaři. Konflikt dospěl k závěru při audienci konané 15. listopadu 1911,¹²⁸ kdy náčelníkovi byly ze strany císaře Františka Josefa I. vyčteny kroky, jež podnikal proti Aehrenthalovi, a jeho stále silnější volání po preventivní válce. Císař Conradovi velice důrazně zmínil, že: „*Ty věčné útoky na Aehrenthala, to ustavičné popichování – to si zakazují. Ty neustálé kroky, zvláště pak výtky kvůli Itálii a Balkánu jsou zaměřeny proti mně. Tuto politiku tu přeci dělám já. Moje politika je politikou míru. Této mé politice se musí všichni podřídít. V tomto smyslu vede můj ministr zahraničí mou politiku.*”¹²⁹ Conrad se výtky nezalekl a připravoval pro císaře odpověď, tu podat však nestihl, neboť byl císařem 30. listopadu zbaven funkce.¹³⁰ Jeho propuštění bylo oficiálně oznámeno 2. prosince 1911.¹³¹ Přesně rok od propuštění uplynul, když se do funkce šéfa generálního štábu vrátil zpět v souvislosti s Balkánskými válkami.¹³²

Další zajímavou postavou císařského dvora byl František Ferdinand d'Este. Následníkem habsburského trůnu se stal jen z důvodu souhry nešťastných událostí, které panovnický rod zastihly. František Ferdinand byl synem Karla Ludvíka, mladšího bratra Františka Josefa I., a Marie Annunciáty.¹³³ Na trůn se potomci Karla Ludvíka měli dostat jen v případě, pokud by jeho starší bratři František Josef či Maxmilián neměli legitimního dědice. Osud tuto možnost umožnil nejen kvůli tragickému konci života mexického císaře Maximiliána, který skončil před popravčí četou, ale hlavně kvůli sebevraždě korunního prince Rudolfa, kterou spáchal v roce 1889 na zámku v Mayerlingu.¹³⁴ Císař svého synovce jmenoval

¹²⁸ SKŘIVAN, s. 157.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ BRIDGE, s. 336.

¹³² SKŘIVAN, s. 191.

¹³³ VONDRA, Roman, *František Ferdinand d'Este (1863–1914)*. In: *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*, 24, 2013, 11/12, s. 274.

¹³⁴ PERNES, Jiří, *Život plný nepřátel. Život a smrt Františka Ferdinanda d'Este*, Praha 1994, s. 67.

následníkem trůnu až o sedm let později v roce 1896.¹³⁵ Vztah mezi rodinnými příslušníky nebyl harmonický ani zvláště otevřený, neboť mladý a energický František Ferdinand zastával názor, že jedině zásadní reformy vyženou zemi z hluboké krize, v níž se monarchie nacházela. Chladné vztahy mezi strýcem a synovcem ještě více zhoršil morganatický sňatek arcivévodky s Žofií Chotkovou. Manželství bylo uzavřeno proti vůli panovníka i celého habsburského rodu, neboť česká šlechtična byla neurozeného původu, a to bylo v panovnickém rodě naprosto nepřijatelné.¹³⁶ Ještě před sňatkem museli nastávající manželé souhlasit s velmi tvrdými a ponižujícími podmínkami, které sepsal nejvyšší hofmistr, kníže Montenuovo.¹³⁷

Arcivévodův pohled na zahraniční politiku byl konzervativně laděný. Stal se zastáncem mírové politiky, odmítal válku jako prostředek řešení sporů, neboť „*strukturální slabost monarchie vylučuje zahraniční politiku soustředěnou výhradně jen na konfrontaci*“.¹³⁸ Velice dobře si uvědomoval, že jakákoliv vojenská konfrontace by měla pro nereformovanou zemi tragické následky, proto byl také často ve sporu s náčelníkem generálního štábu Conradem von Hötzendorfem. Hlavní cíl zahraniční politiky následník viděl v udržení přátelských vztahů s Německem. Avšak, aby zamezil vůdčí roli Německa v Trojspolku, hodlal usilovat o sblížení s Ruskem.¹³⁹

Následník trůnu se netajil svou averzí vůči maďarskému obyvatelstvu, kterou si vypěstoval za jeho působení u uherského husarského pluku č. 9 sídlícího v Šoproni,¹⁴⁰ a po svém usednutí na panovnický trůn plánoval velké reformy ve

¹³⁵ V roce 1896 zemřel otec Františka Ferdinanda, Karel Ludvík, a tímto se tak stal následníkem trůnu a druhým mužem po císaři.

¹³⁶ CLARK, s. 129.

¹³⁷ František Ferdinand musel složit přísahu, již se vzdal nároku na nástupnická práva na habsburský trůn pro své budoucí potomky. Manželé museli čelit ponižování od habsburského dvorního protokolu, který přesně stanovoval vystupování příslušníků dynastie. Žofie nemohla používat titul arcivévodkyně, byla tedy oslovoována jako vévodkyně z Hohenbergu, na veřejnosti nesměla vévodkyně vystupovat po boku svého manžela. Ta skutečnost měla za následek, že manželský pár se vyhýbal oficialitám a trávil veškerý volný čas na zámku v Zákupích. VONDRA, s. 274.

¹³⁸ CLARK, s. 131.

¹³⁹ WIESSENSTEINER, s. 158.

¹⁴⁰ VONDRA, s. 274.

strukturu státního zřízení.¹⁴¹ Hlavní cílem reforem mělo být oslabení maďarského živlu v monarchii na úkor posílení slovanského obyvatelstva. Podunajskou monarchii by čekaly velké změny, stále více se klonil k myšlence vytvořit z mocnářství „Spojené státy Velkého Rakouska“, kde by hlavní silou byly slovanské národy.¹⁴² Kvůli těmto názorům a plánům se netěšil oblibě jak Maďarů, tak i císaře, který dualistické uspořádání považoval za „nejtrvalejší přínos raného období svého panování“.¹⁴³

Ač byl následník trůnu poměrně osamocenou postavou, k jeho nejvlivnějším spojencům patřil ministr zahraniční Leopold hrabě Berchtold z Uherčic. Ministrem zahraniční habsburského mocnářství byl Berchtold jmenován v únoru 1912¹⁴⁴, přestože tuto funkci zprvu odmítal.

Jeho diplomatická kariéra započala v roce 1893, když začal působit na Ballhausplatzu, poté pracoval jako atašé na velvyslanectví v Paříži, v Londýně, až se nakonec stal radou na velvyslanectví v Petrohradě, kde byl jeho nadřízeným Aehrenthal.¹⁴⁵ Jeho pobyt v Rusku velmi ovlivnil jeho politické smýšlení, neboť byl velkým stoupencem spolupráce habsburské monarchie s carským Ruskem. Anekční krize v roce 1908 však zmařila všechny plány na spolupráci mezi zeměmi a došlo k prudkému zhoršení vztahů, které se jen těžko daly napravit, pokud oba státy měly stejné zájmové sféry. Rakousko-ruské vztahy tak byly až do první světové války zasaženy rivalitou a nedůvěrou.

Stejně jako předchůdce Aehrenthal byl i Berchtold konzervativně smýšlející politik, tudíž po jeho nástupu do funkce nedošlo ke změně dosavadní umírněné politiky, která byla praktikována od ukončení anekční krize.¹⁴⁶ Cílem jeho politiky se stalo udržení mezinárodního postavení a navázání co nejužší spolupráce s koncertem velmocí. Berchtold byl oproti svému předchůdci v daleko těžší situaci, neboť Aehrenthal mohl počítat s pomocí svého dvojspolkového partnera,

¹⁴¹ TAYLOR, *The Habsburg Monarchy*, s. 242.

¹⁴² VEROSTA, Stephan, *Theorie und Realität von Bündnissen. Heinrich Lammash, Karl Renner und der Zweibund, 1897–1914*, Wien 1971, s. 258–259.

¹⁴³ CLARK, s. 131.

¹⁴⁴ TAYLOR, *The Habsburg Monarchy*, s. 246.

¹⁴⁵ SKŘIVAN, s. 161.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 162.

avšak po nástupu německého kolegy Kiderlen-Wächtera do funkce státního sekretáře už zde taková jistota nebyla. Rakousko-Uhersko se muselo spolehnout jen samo na sebe, a to byl pro jeho mezinárodní postavení naprosto frustrující fakt, neboť od roku 1911 byla mezinárodní situace proplétána neustálými krizemi.

3.1.2 Kdo vládl v Německu?

V Německu byla zahraniční politika vytvářena podobně, jako v Rakousko-Uhersku, tedy vzájemnou spoluprací mocenských center. Na samém vrcholu spolkové struktury, zavedenou založením Německé říše v roce 1871, stál říšský kancléř. Tato funkce, jež byla pro tehdejší Evropu novum, byla složena z vícera různých úřadů, říšský kancléř tak byl nejenom ministerským předsedou, ale ministrem zahraničí Pruska.¹⁴⁷ K dalším zvláštnostem nově založené Německé říše patřilo, že neměla ministra zahraničí, této funkci odpovídal státní sekretář zahraničního úřadu, který byl podřízen přímo kancléři.¹⁴⁸

Klíčovou postavou těsně před první světovou válkou ve vývoji německé zahraniční politiky se stal Alfred von Kiderlen-Wächter, který se dostal do čela Zahraničního úřadu v červnu 1910, kdy vystřídal zesnulého Wilhema von Schoena.¹⁴⁹ S funkcí už měl zkušenosti, když ji zastával za nemocného Schoena v době Bosenské krize. Svoji politickou kariéru zahájil právě na Zahraničním úřadě, kde působil jako rada.¹⁵⁰ Kiderlen byl jednou z posledních výrazných a silných osobností před válkou, díky jeho rozhodnosti, preciznosti byl také často prezentován jako „poslední, v němž byla živá jiskra Bismarckova ducha“.¹⁵¹

S nástupem Kiderlen-Wächtera do úřadu začala nová etapa v politice Berlína vůči Vídni. Hlavní důraz kladl na mezinárodní posílení říše, což v jeho případě

¹⁴⁷ Představitelé zahraničního úřadu dokonce kontrolovali císařovu osobní korespondenci, kterou vedl s hlavami států. Například korespondence s americkým prezidentem Rooseveltem byla zabavena z důvodu neobvyklé adorace Roosevelta. I přes tyto všechny obstrukce se císař snažil na veřejnosti vystupovat, že je jediným pánem německé zahraniční politiky. CLARK, s. 216.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ BRIDGE, s. 323.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ SKŘIVAN, s. 138.

znamenal přerušit narůstající pocit izolace Německa tím, že se země bude snažit o mnohostrannější vazby a nebude se jen upínat na Rakousko-Uhersko. Tímto krokem tak nebyl ochoten podporovat habsburskou monarchii vždy a za všech okolností.¹⁵²

Smrt státního sekretáře v prosinci 1912 vyvolala obavy z možného navrácení neomezené podpory Rakousko-Uherska. Novým státním sekretářem se stal Gottlieb von Jagow.¹⁵³ A ačkoli se nový nástupce snažil pokračovat v již zavedeném kurzu zahraniční politiky, který nepřipouštěl, aby Německo poskytlo Rakousko-Uhersku pomyslný bíancko šek pro akce na Balkáně, neměl pro takto rozhodnou politiku vlohy.¹⁵⁴

V posledním desetiletí 19. století se německým císařem stal Vilém II., který panoval až do posledních dnů konce první světové války. S jeho nástupem na trůn se země začala ubírat novým směrem, byl přesvědčen, že po korunovaci císařem převezme otěže zahraniční politiky. Pro vládu rázného a mladého císaře je typické označení „*Weltpolitik*“, tedy globální politika. Hlavním cílem říše, o který císař usiloval, bylo mezinárodní uznání důležitosti a především síly státu.¹⁵⁵

Dodnes se vedou spory, do jaké míry císařova moc zasahovala do výkonné moci.¹⁵⁶ Svými neoficiálními a neschválenými politickými výroky, které mezinárodní postavení státu spíše zhoršovaly, docílil toho, že členové vlády spíše zabraňovali v přístupu k jeho vlastnímu skutečnému rozhodování.¹⁵⁷

V souvislosti s druhou balkánskou válkou je vidět značný podíl Viléma II. na zasahování do zahraniční politiky. Německá podpora Řecka a Rumunska tak byla ovlivněna příbuzenskými vztahy císaře s hlavami států. Státní sekretář Jagow tomu nedokázal zabránit, ačkoli si byl vědom, že podpora dvou zmiňovaných států

¹⁵² Jasným dokladem nového kurzu v německé politice jsou Balkánské války, kdy Německo odmítalo svému dvojspolkovému partnerovi poskytnout tzv. bíancko šek. SKŘIVAN, s. 139.

¹⁵³ TAYLOR, *The Struggle for Mastery*, s. 495.

¹⁵⁴ Tamtéž.

¹⁵⁵ KISSINGER, Henry, *Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, Praha 1994, s. 178.

¹⁵⁶ CLARK, s. 198.

¹⁵⁷ Tamtéž.

znamená i nepřímou podporu Srbska, které bylo hlavním nepřítelem Rakousko-Uherska.¹⁵⁸

3.1.3 Velmocenské plány a cíle Německa

Na přelomu 19. a 20. se evropský kontinent rozdělil na dva bloky – státy Trojspolku¹⁵⁹ a Dohody. Pomyslnou tečkou za rozdělením byl rok 1907, kdy byla podepsána smlouva odstraňující všechny předešlé spory mezi Velkou Británií a Ruskem, jež se týkala vymezení sfér vlivu ve střední a západní Asii. Podle těchto spojeneckých svazků pak jednotlivé mocnosti Trojspolku a Dohody upravily vlastní operační plány k nasazení svých vojsk v případné válce. Německý vojenský strategický plán vycházel z návrhů bývalého náčelníka generálního štábu v letech 1858–1888 Helmutha von Moltkeho st. Hlavním cílem plánu bylo vyhnutí se válce na dvou frontách (západě a východě), přičemž první krok počítal s rychlým útokem na Francii, další postup vojenských sil měl být až do nitra Ruska, kde by měla být velmoc úplně zlikvidována.¹⁶⁰

Na budování francouzské armády a pevností okolo hranic na přelomu století musel německý štáb reagovat. Náčelníkem štábu byl v letech 1901–1905 Alfred von Schlieffen, který se zasadil o přepracování plánu, jeho podstata však zůstávala stejná. Schlieffen vypracoval plán bleskové války s pravým křídelním obchvatem přes území Belgie a potom obrat na jih do zad francouzské armády.¹⁶¹ Problémem však byla suverenita Belgie, která byla od roku 1831 neutrální a hlavním ochráncem belgického území byla Velká Británie.

Tažení do Francie mělo trvat šest týdnů, tečkou za ním mělo být dobytí Paříže. V době západního tažení měla rakousko-uherská vojska čelit spolu s pár

¹⁵⁸ SKŘIVAN, s. 225.

¹⁵⁹ Trojspolek se postupně formoval v posledních dvou desetiletích 19. století. První spojení mezi státy Dohody bylo podepsáno v roce 1893, když Francie s Ruskem podepsaly smlouvu o pomoci v případě napadení Německem. Francie v roce 1904 uzavřela „Srdečnou dohodu“ s Velkou Británií o rozdělení sfér vlivu v koloniích. Tři roky poté byla podepsána smlouva mezi Velkou Británií a Ruskem. Tímto aktem se završilo rozdělení Evropy na dva soupeřící bloky.

¹⁶⁰ TAYLOR, *The Struggle for Mastery*, s. 529.

¹⁶¹ PROKŠ, s. 110.

německými jednotkami náporu z Ruska do chvíle, kdy se k nim nepřidají ostatní síly ze západní fronty.

Další přeměna plánu souvisela s generálem Helmuthem von Moltkem ml., který byl náčelníkem generálního štábu v letech 1906–1914. Generál vyčlenil 80 % všech německých sil k útoku proti Francii, zatímco zbývajících 20 % se mělo ve východním Prusku postavit na levé křídlo rakousko-uherské armády, která by z Haliče směřovala k Rusku.¹⁶² Západní fronta pak ještě byla rozdělena na severní pravé křídlo a jižní levé křídlo. Prvně jmenované mělo za úkol dobýt Paříž, druhé bylo postaveno podél pásu pevností Metz-Diedenhofen-Štrasburk a jeho účel byl čistě obranný. Lze se jen dohadovat, zda byly změny ku prospěchu. Z plánované bleskové války se stala válka zákopová.

Německo se nespolehalo jen na pozemní útok, ale svou sílu chtělo ukázat na moři, čímž se dostalo do vleku zbrojního soupeření s námořně vyspělou Velkou Británií.¹⁶³ Císařské Německo vděčí za zmodernizování válečného námořnictva Alfredu von Tirpitzovi, který se stal posléze v roce 1911 veloadmirálem. Díky jeho námořním zákonům a reformám vyvstal Velké Británii velký konkurent. Ostrovní velmoc se námořního prvenství za žádných okolností nehodlala vzdát. Důsledkem toho byla v listopadu 1905 zahájena výstavba nových bitevních lodí tzv. dreadnoughtů.¹⁶⁴ Německá reakce na sebe nenechala dlouho čekat a ještě v roce 1906 byl přijat nový zákon o výstavbě těchto bitevních lodí.

3.2 Vojenský plán Rakousko-Uherska

Rakousko-Uhersko se na případnou válku připravovalo také, stejně jako ostatní evropské velmoci. Avšak bylo poněkud limitováno, jak finančními prostředky, tak i tíživou vnitropolitickou krizí, kterou vyvolávaly nacionalistické myšlenky ostatních národů monarchie. Na přelomu století nebyly vztahy mezi

¹⁶² PROKŠ, s. 110.

¹⁶³ Od války o španělské dědictví (1701–1714) se Velká Británie stala námořní mocností. Alfou omegou pro ni byla zásada dvou předí – britské námořnictvo muselo být silnější než spojené námořní flotily dvou dalších mocností. Soupeření o námořní prvenství je typické pro počátek nové éry.

¹⁶⁴ První loď z této nové bitevní série byla na vodu spuštěna již v únoru 1906 a stala se tak nejlepší a nejlépe vyzbrojenou lodí na světě. Za zmínku také stojí, že je doposud jedinou lodí, která potopila ponorku.

dvojspolkovými státy na nejlepší úrovni. Jejich sféry vlivu byly zcela odlišné. Císařské Německo se snažilo rozšířit svůj vliv po celém světě, zatímco dualistické Rakousko-Uhersko se orientovalo už pouze na východní Evropu a Balkán.

Odlišnosti mezi zeměmi se projevovaly také ve vojenském strategickém plánování v případě války v Evropě, ve kterém by měly být za jedno. Éra vlády německého náčelníka generálního štábu Alfreda von Schlieffena se nesla ve znamení nedůvěřivosti vůči rakousko-uherské armádě. Zejména sám Schlieffen byl ostře proti ní, jednou dokonce veřejně prohlásil: „*V případě války jedna třetina rakouské armády přeběhne k Rusům.*“¹⁶⁵ Tím narážel na početné slovanské etnikum v armádě monarchie, které podle jeho názoru mělo sběhnout na stranu Rusů a bojovat proti Německu a Rakousko-Uhersku.

V souvislosti s častými změnami v německém útočném plánu došlo v roce 1896 k rozchodu dvojspolkových generálních štábů. Od této doby až do Bosenské krize, tedy třináct let, nevedly mezi sebou štáby žádné rozhovory a strategické plány vypracovávaly bez vzájemných komunikací. V prvním desetiletí nového století, konkrétně v roce 1906, převzal vedení rakousko-uherského generálního štábu energický a bojechtivý generál Franz Conrad von Hötzendorf, jenž neustále lpěl na zmodernizování armády. Do roku 1914 byl připraven ve spolupráci s velením německé armády podrobný operační plán vycházející z předpokladu, že nejdříve dojde k porážení Francie. Do té doby měla rakousko-uherská armáda s německými posilami zadržet nápor Ruska, než proti němu budou přesunuty uvolněné jednotky ze západu.¹⁶⁶

Jednotný operační plán počítal se čtyřmi eventuálními válkami, pro které byly pečlivě vypracovány jednotlivé plány. První plán nesoucí název „*Fall B*“¹⁶⁷ byl navržen pro válku s balkánskými státy – Srbskem a Černou Horou. Druhým projektem, který počítal s válkou s Ruskem, byl pojmenován „*Fall R*“. Další návrh vznikl spojením „*Fall B*“ s „*Fall R*“, „*Fall B-R*“ byl tedy jediným

¹⁶⁵ HLAVAČKA, PEČENKA, s. 174.

¹⁶⁶ PROKŠ, s. 111.

¹⁶⁷ BRIDGE, s. 379.

případem, kdy štáby počítaly s válkou na dvou frontách, posledním plánem se stal „*Fall I*“, který byl navržen pro válku s trojspolkovým spojencem Itálií.¹⁶⁸ Zde je názorná ukázka, jaké vztahy panovaly uvnitř aliance.

Z dnešního pohledu byl plán nedokonalý, jelikož nepočítal se štěpením sil na tři války současně. Další zlom v taktice nastal v únoru 1914, když Rumunsko vypovědělo smlouvu s Rakousko-Uherskem. Tím pádem muselo vedení vojenský plán nutně přepracovat, aby v případě konfliktu s rozšířením války na Balkáně o území Rumunska zde mělo dostatečné množství svých jednotek. Zároveň to znamenalo značné rozmělnění vojenských sil Rakousko-Uherska, které tak nemohlo řádně splnit úlohu vůči Rusku, kam se musely přesunout německé jednotky ze západu, jež pak zase chyběly proti Francii.¹⁶⁹ Nabízí se proto otázka, proč tedy vyhlásilo Rakousko-Uhersko, které nedisponovalo dostatečnými zdroji, v letních měsících onu válku, zapisující se do historie jako první světová válka.

¹⁶⁸ BRIDGE, s. 379.

¹⁶⁹ PROKŠ, s. 111.

4 Rakousko-Uhersko a rozpoutání války v Evropě

4.1 Na cestě k Velké válce

Změny, které s sebou přinesl bukurešťský mír ukončující balkánské války v letech 1912 až 1913, neměly pro habsburskou monarchii příjemné důsledky. Monarchie se musela vyrovnat se skutečností, že její největší nepřítel na poloostrově vyšel z válek nejvíce posílen. Hrabě Berchtold se vyjádřil ohledně rakousko-uherské situace po balkánských válkách ve svém projevu v ministerské radě: „*V budoucnu již nemůžeme počítat s bezbrannou a chřadnoucí Osmanskou říší a poměrně malými křesťanskými státy, nýbrž se silnými národně sjednocenými státy, z nichž dva hraničí s námi, svými geografickými kořeny zasahují hluboko do monarchie a chovají víceméně skryté aspirace na naše území.*“¹⁷⁰ Zmíněnými sousedními státy na východě myslel nepochybně Srbsko a Rumunsko, kterým právě vítězství v balkánských válkách posílilo jejich nacionální cítění.

Situace vyvolaná balkánskými válkami dala s odstupem času vzniknout dojmu, že se rozpadl celý světový řád a nebylo příliš možné očekávat zastavení běhu událostí. Evropský koncert velmocí, který dokázal v průběhu celého minulého století udržet mír, se na počátku druhé dekády 20. století prakticky rozpadnul.¹⁷¹ Vztahy mezi dvojspolkovými státy v posledních letech před první světovou válkou byly během balkánských válek značně rozštěpeny, nejednou tak nastala situace, kdy Berlín nebral ohledy na životní zájmy habsburské monarchie. Krizí však neprocházely jen centrální mocnosti. Na druhé straně, vztahy mezi Dohodovými státy také nepatřily k ideálním. Například v britsko-ruském spojení vznikly na počátku roku 1914 spory ohledně Persie, když Rusko přestalo dodržovat dohodu z roku 1907.¹⁷²

¹⁷⁰ HLAVAČKA, PEČENKA, s. 239.

¹⁷¹ SKŘIVAN, s. 224.

¹⁷² HLAVAČKA, PEČENKA, s. 240.

Balkánské války také ukázaly, že německá podpora Rakousko-Uhersku je limitovaná a nemusí být vždy stoprocentní. Během válek byl postoj Berlína nejednou v rozporu se stanovisky Vídně a německá diplomacie spolupracovala s dohodovými státy, aniž by, navzdory různým deklarácím, brala ohled na vitální zájmy habsburské monarchie.¹⁷³ Vilémovo Německo podporovalo Řecko a Rumunsko nejen z dynastických důvodů,¹⁷⁴ příčinou podpory byly také politické a ekonomické zájmy.

Vztahy mezi Srbskem a Rakousko-Uherskem se uklidnily a do léta 1914 platilo, že nikdo z vysokých státníků Rakousko-Uherska nepomýšlel na válku. Jako reakce na průběh vývoje na Balkáně nechal ministr zahraničí vypracovat sekčním šéfem Ballhausplatzu memorandum.¹⁷⁵ „Matschekovo memorandum“ bylo sepsáno 24. června 1914 a určeno do rukou císaře Františka Josefa I., Františka Ferdinanda d'Este a Leopolda Berchtolda a uherského ministerského předsedy Tiszy.¹⁷⁶ Vypracovaným memorandumem si měl Berlín uvědomit, jak nebezpečná je ruská hrozba na Balkáně.¹⁷⁷ Alarmujícím problémem bylo vytvoření nového balkánského bloku opět pod patronací Ruska, který by se orientoval proti Rakousko-Uhersku. Memorandum kladlo důraz na zásadní diplomatické cíle – prvním vytyčeným cílem bylo, aby Německo postupovalo na Balkáně v souladu s habsburskou monarchií, dalším úkolem bylo zlepšit vztahy s Rumunskem, které byly pošramoceny v důsledku balkánských válek. zlepšení vztahu s Bulharskem a i se Srbskem bylo dalším bodem memoranda. Z toho jasně vyplývá, že Vídeň válku, která vypukla, sotva na spisu stačil uschnout inkoust, nepředpokládala.¹⁷⁸

¹⁷³ SKŘIVAN, s. 224.

¹⁷⁴ Řecký král Jiří i rumunský král Carol patřili k rodu Hohenzollernů.

¹⁷⁵ HAMILTON, Richard, HERWIG, Holger, *Decision for War 1914–1918*, Cambridge 2004, s. 58.

¹⁷⁶ Tamtéž.

¹⁷⁷ BRIDGE, s. 368.

¹⁷⁸ Tamtéž.

Největší obavu tak na počátku osudového roku 1914 dělalo vídeňským vládním špičkám bezpochyby vytvoření Balkánské ligy namířené proti monarchii. Tyto obavy se ale ihned vytratily se sarajevskou událostí z konce června.

4.1.1 Atentát

Souhrn událostí, které se odehrály v neděli 28. června 1914, nadobro ukončily „*belle Époque*“.¹⁷⁹ Na následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este a jeho manželku Žofii Chotkovou byl v rámci inspekční cesty k vojenským manévřům XV. a XVI. armádního sboru spáchán v Sarajevu v dopoledních hodinách atentát.¹⁸⁰ Osudná střelba, po prvním nezdařeném bombovém útoku,¹⁸¹ vyšla z pistole jihoslovanského mladíka Gavrila Principa patřícího do srbské nacionalistické organizace Mladá Bosna, která měla výrazný protirakouský akcent. Teroristický čin byl dokonale připraven, neboť na trase, po níž měla kolona šesti automobilů jet, bylo připraveno sedm teroristů.

Sarajevský atentát se stal záminkou k vypuknutí války, o které nikdo netušil, do jakých rozměrů přeroste. Bezprostředně po atentátu volali nejdůležitější rakouští představitelé zastupující válečnou kliku po vojenském zákroku ještě více, než kdy předtím. Na stranu hlavního propagátora války, Conrada von Hötzendorfa, se přidali další významní rakouští představitelé. Ať už to byl ministr války Alexander von Krobatin, který jako jediné východisko ze situace viděl válku, či diplomat kníže Gottfried von Hohenlohe-Schillingsfürst.¹⁸² Další vlivnou osobou, která se přidala na stranu rázného zakročení, byl i císařský a královský ministr

¹⁷⁹ Rakušané si k navštívení hlavního města Bosny a Hercegoviny zvolili velmi nešťastný den. Pro Srby toto datum bylo velice významné, neboť uplynulo přesně 525 let od bitvy na Kosově poli, kdy osmanští Turci rozprášili srbská vojska a říše cara Dušana přišla o samostnot a nezávislost. Srbové chystali na den sv. Víta (Vidovdan) velké oslavy, jelikož to měl být první výroční den od „osvobození“ Kosova za druhé balkánské války z roku 1913. WEISSENSTEINER, s. 21.

¹⁸⁰ PERNES, s. 235.

¹⁸¹ První pokus o atentát byl iniciativou bosenského Srba Nedeljka Čabrinoviće, který se pokoušel usmrtit habsburský pár hozením bomby do auta. Tento čin však nebyl zdařilý, bomba minula svůj cíl a vybuchla pod následujícím autem. Je velice podivuhodné, že se následník trůnu rozhodnul dál pokračovat v připraveném programu a ještě bez přísnějších bezpečnostních opatření.

¹⁸² CLARK, s. 402.

financí Leon Biliński.¹⁸³ Ke svému nadřízenému se přidal i Vojenský velitel Bosny a Hercegoviny Oskar Potiorek, který sám sebe obviňoval, že nedokázal dostatečně zabezpečit návštěvu následníka trůnu.¹⁸⁴ Na druhé straně stál uherský ministerský předseda István Tisza, který byl zastánce trpělivého a zdrženlivého kurzu.

Velice důležitým faktorem, který mohl „dát zelenou“ vojenské akci na Balkáně, byl postoj Německa, jehož podpora byla v minulých letech značně limitovaná. Proto byla také vyslána diplomatická mise do Berlína, kterou byl pověřen generální sekretář ministerstva hrabě Alexander Hoyos.¹⁸⁵ Hrabě měl do města nad Sprévu dovést dva dokumenty. První z dokumentů byl dopis adresovaný císaři Vilému II. od císaře Františka Josefa I., poslední z aktů bylo revidované Matschekovo memorandum. Císařovo memorandum určené německému panovníkovi shrnující rakousko-uherská stanoviska jasně odpovídá bojovité atmosféře, která ve Vídni panovala: „*Je potřeba vyřadit Srbsko jako mocenský faktor na Balkáně.*“¹⁸⁶

Celá mise proběhla v poměrně krátké době, 5. července dorazil hrabě do Berlína, následující den už dostal oficiální vyjádření císaře, které rozhodně bylo ve prospěch Rakousko-Uherska. Hlavním úkolem bylo zjistit, zda může Rakousko-Uhersko počítat s pomocí od svého dvojspolkového partnera v případě napadnutí ze strany Ruska v důsledku odvetné akce proti Srbsku.¹⁸⁷

Císař i kancléř souhlasili s bezprostředním a rychlým zákrokem proti Srbsku, když ještě působil dojem z atentátu.¹⁸⁸ Za těchto okolností by dle jejich názoru mohlo dojít k tomu, že by Francie ani Velká Británie nepodpořily akce Ruska na Balkáně, tudíž by se jednalo jen o lokální konflikt.

¹⁸³ CLARK, s. 402.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 403

¹⁸⁵ Výběr Hoyose byl dán i tím, že byl neústupným stoupencem rázného zakročení vůči Srbsku. Tímto se celý duch mise nesl ve válkychtivém nádechu, ačkoliv v ani v jednom spise nepadlo o válce jediné slovo. Tamtéž, s. 411.

¹⁸⁶ HLAVAČKA, PEČENKA, s. 242.

¹⁸⁷ HAMILTON, s. 47.

¹⁸⁸ SKŘIVAN, s. 242.

Dne 23. července přijala srbská vláda desetibodové ultimátum z Rakousko-Uherska.¹⁸⁹ Srbové dostali lhůtu na odpověď 48 hodin.¹⁹⁰ Ačkoliv byly podmínky pro nezávislou zemi naprosto nepřijatelné, byli Srbové ochotni splnit většinu z nich. Britský ministr zahraničí Edward Grey se k ultimátu vyjádřil slovy: „*Nejstrašnější dokument, který kdy poslal jeden stát jinému státu.*“¹⁹¹ Ruský ministr zahraničí po přečtení dokumentu prohlásil: „*To znamená evropskou válku!*“¹⁹² Monarchie trvala na splnění všech bodů dokumentu, bělehradská vláda byla ochotna přijmout všechny body zmiňovaného ultimáta, kromě toho, „*v němž Vídeň požadovala účast rakouských orgánů na srbském území*“.¹⁹³

V důsledku nesplnění vídeňských požadavků vyhlásila monarchie dne 28. července 1914 Srbsku válku.¹⁹⁴ Do pohybu se dal sled událostí, který nadobro ukončil „dlouhé devatenácté století“ ohraničené z jedné strany Velkou francouzskou revolucí, ze strany druhé pak právě Velkou válkou. Hlavním předpokladem vyhlášení války Srbsku bylo znovu ukázat stabilitu postavení Rakousko-Uherska jako nezávislé evropské mocnosti.¹⁹⁵ Toho však monarchie nikdy nedosáhla, jelikož válka znamenala konec dualistického soustátí, ale také celé habsburské říše.

¹⁸⁹ HROCH, Miroslav, *Historické události – Evropa*, Praha 1977, s. 183.

¹⁹⁰ SKŘIVAN, s. 244.

¹⁹¹ HLAVAČKA, PEČENKA, s. 246.

¹⁹² SKŘIVAN, s. 244.

¹⁹³ Tamtéž, s. 245.

¹⁹⁴ HROCH, s. 184.

¹⁹⁵ TAYLOR, *The Habsburg Monarchy*, s. 251.

5 Závěr

Rakousko-Uhersko bylo k Německu vázáno, vedle trojspolkových smluv vzniklých v roce 1882, i smlouvou dvojspolkovou. Dominantnější pozici ve dvojspolkovém vztahu mělo silnější Německo. Spojenectví, které existovalo bezmála půl století, prošlo řadou rozporů, konkrétně v nahlížení na základní zájmy v oblasti zahraniční politiky. Německá říše často upřednostňovala své zájmy před těmi dvojspolkovými, čímž Rakousko-Uhersko nechávala na pochybách o pevnosti vzájemného vztahu. Výše zmíněná nedůvěra ve vztah mezi zeměmi Dvojspolku se krystalicky ukázala v balkánských válkách v letech 1912 a 1913. Hlavní příčinou změny kurzu vůči podunajské monarchii bylo jmenování Alfreda Kiderlen-Wächtera na post státního sekretáře německého Zahraničního úřadu. Limitovaná podpora Vídní oslabovala její postavení v rámci koncertu velmocí.

Už předtím však mohla vzplanout válečná roztržka z jiného konfliktu, kterým byla anexe Bosny a Hercegoviny v roce 1908. Nebezpečná a ožehavá situace ale ještě byla vyřešena diplomaticky u kulatého stolu. Problémy zanechané na Balkánském poloostrově po balkánských válkách se později staly podnětem pro zahájení první světové války. Právě sarajevský atentát ze dne 28. června 1914, jenž se odehrál na Appelově nábřeží na následníka rakousko-uherského trůnu Františka Ferdinanda d'Este a jeho manželku Žofii Chotkovou, byl výsledkem neklidné situace v oblasti.

Ohledně vypuknutí první světové války se vedou konspirační teorie. Jednou z teorií, která se šířila po desetiletí, byla ta, která říkala, že na válce se německý císař Vilém II. předem domluvil s Františkem Ferdinandem d'Este na zámku Konopiště. Faktem je, že císař se svými státníky a vojenskými představiteli byli hosty na následníkově zámku. Nicméně to, že zde byl domluven plán expanze na Balkán, se nezakládá. Návštěva pořádaná ve dnech 12.–13. června se konala z politického účelu, byly zde projednávány především zahraničně politické otázky a národnostní problémy. V družině vypravené z Německa byl i admirál Alfred von

Tirpitz. František Ferdinand jako velký nadšenec válečného námořnictva chtěl od admirála informace o posledních námořních trendech.

Po atentátu nastává velice složitá situace. Málokdo věděl, jak zareagovat na tuto tragickou událost. Po celé Evropě probíhala diplomatická jednání, ale nejdůležitější a konečné rozhodnutí leželo na Vídni. Monarchie už v této době byla v dlouhém německém vleku, ať politickém či ekonomickém. Rakouské vládní kruhy nekompromisně rozhodly o potrestání Srbska. Pokud by tak Rakousko-Uhersko neučinilo, bylo by tak ohroženo jeho mezinárodní postavení.

Do Srbska byl zaslán dokument, ze kterého vyplývala stoprocentní odpovědnost Srbska za atentát, a kterým jej Rakousko-Uhersko připravovalo o suverenitu. Srbští politici byli bezradní, a proto požádali o pomoc Rusko. Kdyby se Rusko rozhodlo konflikt přehlížet a nejit do války na srbské straně, ztratilo by všechny pozice na Balkáně, což by zapříčinilo nárůst rakousko-uherského vlivu v tomto teritoriu. Vyhlášení války Srbsku vyvolalo dominový efekt, který ve svém důsledku zatáhl do první světové války téměř celý kontinent.

6 Seznam použité literatury a pramenů

BRIDGE, Francis Roy, *From Sadowa to Sarajewo. The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866–1914*, London 1972.

CLARK, Christopher, *The Sleepwalkers. How Europe went to War in 1914*, Londýn 2012.

FIALA, Peter, *Feldmarschall Conrad von Hötzendorf 1852–1925*, Wien 1972.

HAMILTON, Richard, HERWIG, Holger, *Decision for War 1914–1918*, Cambridge 2004.

HLADKÝ, Ladislav, *Bosna a Hercegovina: Historie nešťastné země*, Brno 1996.

HLAVAČKA, Milan, PEČENKA, Marek, *Trojspolek*, Praha 1999.

HROCH, Miroslav, *Historické události – Evropa*, Praha 1977.

KISSINGER, Henry, *Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, New York 1994.

KODET, Roman, *Franz Conran von Hötzendorf – zapomenutý vojevůdce*. In: *Historický obzor*, 18, 2007, 7/8, s. 179–182.

KODET, Roman, *Rakousko-Uhersko a Osmanská říše před první světovou válkou*, Plzeň 2014.

NÁLEVKA, Vladimír, *Koncert velmocí: Mezinárodní vztahy v letech 1871–1914*, Praha 2006.

PERNES, Jiří, *Život plný nepřátel. Záhadná smrt Františka Ferdinanda d'Este*, Olomouc 1994.

PROKŠ, Petr, *Konec říše Habsburků*, Praha 2004.

SKŘIVAN, Aleš, *Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906–1914*, Praha 1996.

TAYLOR, Alan John Percivale, *The Habsburg Monarchy 1809–1918*, Chicago 1976.

TAYLOR, Alan John Percivale, *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*, Oxford 1971.

URBAN, Martin, *Rakousko-Uhersko a balkánské války*, diplomová práce, Plzeň 2014.

VEROSTA, Stephan, *Theorie und Realität von Bündnissen. Heinrich Lammash, Karl Renner und der Zweibund, 1897–1914*, Vídeň 197.

WANK, Solomon, *Aehrenthal's Programme for the Constitutional Transformation of the Habsburg Monarchy: Three Secret "Mémoires"*. In: *The Slavonic and East European Review* 97, 1963, 1, s. 513–536.

WEISSENSTEINER, Friedrich, *František Ferdinand. Kruček od trůnu*, Wien 2007.

7 Resumé

The main target of this bachelor thesis was to analyze the relationship between Austria-Hungary and Germany in years 1908–1914. The first part of thesis covers international political situation and talks about the most important conflicts, in which Germany or Austria-Hungary was mentioned.

The first conflict discourse about Bosnian crisis of 1908. The Habsburg monarchy took advantage of the weakness of Turkey after the revolution led by the young Turkish movement and annexed Bosnia-Herzegovina on 6th October 1908. The count Alois Lexa von Aehrenthal took place of the count Agenor Gołuchowski as the Foreign minister in 1906. Aehrenthal promised revive the Monarchy back among the most influential powers. But the events did not work out as he expected.

Bosnian crisis exhausted the last energy of the Habsburg monarchy and when the Annexion crisis was over, the Austrian statesman returned to the pacific policy. The next international conflict represent one of the important and last chapters before the First World war. The Balkan Wars had changed the Balkan peninsula. The Ottoman Empire in Europe was broken in pieces and the Habsburg monarchy, which the Balkan had been her sphere of influence, stood helplessly by. The count Leopold Berchtold who had become Foreign Minister after the count Aehrenthal focused on the formation of a new and independent Albania state. The creation of this state was the prove that Austria-Hungary could still exert her will as a Great Power, even the creation of Albania was achieved by repeated mobilizations and saved by with Italian assistance.

The last part of thesis covers military plans and preparations for next war conflict. Last component of bachelor thesis is a description of steps the Central Powers made before the outbreak of World War I.